

URBÁN ALADÁR

Gróf Batthyány Lajos emlékezete

Az 1849. október 6-i pesti és aradi kivégzések Európa nyugati felén megdöbbenést és felháborodást váltottak ki. A politikai közvéleményt elsősorban gróf Batthyány Lajosnak, az első feclős kormány elnökének kivégzése foglalkoztatta. A jól tájékozottak tudták, hogy Batthyányt az uralkodó bízta meg kormányalakítással, s az új kormány az április törvények szentesítése után kezdte meg munkáját. Az is köztudott volt, hogy a gróf mérsékelt politikát folytatott, s fenn kívánta tartani az Ausztriával történelmileg kialakult kapcsolatot. Ezért Batthyány elfogása és az ellene folytatott vizsgálat ellenére a közvélemény itthon és Ausztriában is enyhé ítéletre, sőt amnesztiára számított. Érthető tehát a kivégzés híre által kiváltott nagy megdöbbenés és a megfogalmazódott éles kritika, amely nemcsak a francia vagy az angol sajtóban, hanem a Birodalmon kívüli német nyelvű lapokban is megjelent.¹ Az osztrák kormány elítéléséből természetesen a magyar emigráció is kivette részét. A *Wiener Zeitung* október 11-én megjelent, Batthyány kivégzésének okait magyarázó írására október 19-én Teleki László a francia és belga lapokhoz eljuttatott nyílt levelében válaszolt.² A Pulszky Ferenc által sikerrel mozgósított angol közvélemény ismeretében Schwarzenberg miniszterelnök még szeptember végén Londonba küldte gróf Szécsen Antalt, hogy ott a sajtó útján tegye meg a szükséges ellenlépéseket. Október 20-án Szécsen azt ajánlotta, hogy a bécsi hivatalos lapban olyan írást kell megjelentetni, amely meggyőzően igazolja Batthyány bűnösségét és kivégzésének jogosságát.³ A közvélemény nyomása alá helyezett angol kormánygyűléken nem volt meglepődve Lord Ponsonbynak, bécsi nagykövetének jelentésével. Ezért Palmerston külügyminiszter október 23-án arra utasította a lordot – elképzelhetően Teleki nyílt levele meggyőző érvelésének ismeretében –, hogy részletesen ismertesse a pör lefolyását, s a tanúk szerepét.⁴ Az osztrák kormány időközben megfogadta Szécsen tanácsát, és Schmerling igazságügy-minisztert bízta meg egy Batthyány elítélését magyarázó írás elkészítésével. A „dolgozatot” az osztrák minisztertanács október 29-én hagyta jóvá és a „hatallyalozó nyilatkozat” (Károlyi Árpád szavai) a *Wiener Zeitung* november 1-jci számában

¹ Ennek a visszhangnak áttekintésére lásd Károlyi Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos első feclős magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. (a továbbiakban: Károlyi) Magyar Történelmi Társulat, 1932. I. 574-577. A Károlyi által is említett lipcsei *Der Leuchtturm*, amely egész számot szentelt Batthyánynak, képét ezzel a szöveggel közölte: „Das Opfer Habsburger Blutgier.” Lásd Basics Beatrix: „Fegyverek közt hallgatnak a műzsák?” 1848-1849 a képzőművészetben. In: A Batthyány-kormány emléklbuma. Kossuth Kiadó, 1999. 144.

² Horváth Zoltán: Teleki László 1810–1861. Akadémiai Kiadó, 1964. II. 195–198.

³ Károlyi I. 580-686. Szécsen Antal londoni kiküldetésére és jelentéseire lásd: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. S. a. r. Andics Erzsébet. Akadémiai Kiadó, 1965. (a továbbiakban: Andics) III. 410-411., 419-420., 423-423., 434-435. Metternich már 1849 szeptemberében javasolta, hogy az Ausztriát támadó röplapokkal szemben dokumentumokra alapozott történelmi munkát kell megjelentetni, s erre a feladatra gróf Mailáth Jánost ajánlotta; lásd Andics III. 408. A megbízás megszületett, a munka elkészült; lásd Mailáth, Johann: *Neuere Geschichte der Magyaren von Maria Theresia bis zum Ende der Revolution*. Regensburg, 1853. 1-2. Bd.

⁴ Károlyi I. 578-579., II. 590-592. A magyar forradalommal végig ellenséges angol nagykövet – mint a Károlyi által közölt október 30-i jelentéséből kiviláglik – gátlástalanul jelentette főnökének, hogy Batthyányt a törvényeknek megfelelő polgári-katonai vegyes bíróság ítélte el.

jelent meg.⁵ Az emigráció ezt sem hagyta válasz nélkül: a *Kölnischen Zeitung* rövidesen közölte Pulszkyknak november 14-én Londonban kelt terjedelmes írását.⁶

Batthyány halálának visszhangja, s általában a magyar szabadságharc iránti érdeklődés a kiadók figyelmét erre a kérdéskörre irányította. Ezért azok szívesen vállalkoztak ilyen tárgyú kisebb-nagyobb kiadványok megjelentetésére. A szerzők tájékozottsága, információik megbízhatósága nem volt egyforma. Batthyáynak a sajtóból is nyomon követhető közszereplését többnyire ismerték, az elbeszélést néha dokumentumokkal (beszédekkel vagy rendeletekkel) egészítették ki. Batthyány személyiségével, ennek jellemzőivel (büszkeség, műveltség), valamint külső megjelenésével kivétel nélkül foglalkoztak. Az alább ismertetendő munkák megjelenésének időrendjét csak további kutatás határozhatja meg. Első helyen kell azonban említünk azt a kötetkét, amely címében is állást foglalt Batthyány mártírsága mellett, s amely a peres eljárást és a vád állításainak cáfolatát tekintette feladatának.⁷ Az említett munka névvel jelent meg, de szerzőjét – aki feltehetően álnevet használt, s keresztnevének csak a kezdőbetűjét adta meg – nem sikerült azonosítani.

A jelek szerint az ismertebb munkák közé tartozott a névtelen „honvéd” írásműve, aki kétkötetes munkájában elsőként nyújtott információkat a fiatal Batthyányról és jól dokumentált leírást miniszterelnökségéről, a pör folyamatáról és kivégzéséről.⁸ Ugyancsak név nélkül, s szintén Lipcsében jelent meg, de már 1851-ben az a kétkötetes kiadvány, amely címében a szabadságharc történetét ígérte, s amelynek tartalma széles látókörű, jól értesült és hazafias érzelmű szerzőről tanúskodott.⁹ A munka első kötete a forradalom és szabadságharc polgári és katonai vezetőiről – köztük természetesen Batthyányról – adott jellemzést. Az első fejezet azonban Ausztria forradalom előtti, alatti és utáni helyzetéről nyújtott viszonylag terjedelmes áttekintést. A szerzők jellemzése mellett hosszabb-rövidebb összefoglalást olvashatunk Batthyány kormányáról, a Honvédelmi Bizottmányról, a Szcmerc-kormányról és a magyar hadseregről.

⁵ A Wiener Zeitung 1849. november 1-jei írását közli és egyben minősíti azt Károlyi I. 583-586., II. 594-598.

⁶ Pulszkyknak a *Kölnischen Zeitungban* London, 1849. november 14-i dátummal közölt írását lásd a 8. jegyzetben idézett mű 177-201.

⁷ Horvath, S.: Graf Ludwig Batthyány, ein politischer Martyrer aus Ungarns Revolutionsgeschichte und der 6. October 1849 in Ungarn. Hamburg, 1850. – Akad még egy kiadvány, amely Batthyány nevét hordja címében: Graf Ludwig Batthyány, ungarischer Premierminister, sein Leben, Wirken und Ende. Mit bisher ungedruckten Documenten und Reden Batthyány's belegt von einen Deutsch-Ungar. Grimma – Leipzig, 1850. A hosszú című kis füzet szerzőjét Spira György (Spira György: Négy magyar sors. Magvető Könyvkiadó, 1983. 88.) Eduard Glatzcal azonosítja, aki – ha azonos a Károlyi Árpád által említett Glatz Edével – a Pester Zeitung szerkesztőjeként a kivégzés másnapján cikkében oly gyalázatosan denuncialta a volt miniszterelnököt, hogy ezt az írást október 11-én a Wiener Zeitung is közölte; Károlyi I. 574-575. Eme tények ismeretében nem a hitelesség látszatát kívánja kelteni, hanem valós a szerzőnek az a gesztusa, hogy a 44 oldalas kiselakú füzetke mintegy harmadát kitevő bevezetés végén a Pest, 1849. október 8-i dátumot tünteti fel. (A szerző életrajzi információi: szerinte Batthyány Veszprém megyében született, s tanulmányait Pesten végezte.)

⁸ Aufzeichnungen eines Honvéd. Beiträge zur ungarischen Revolutionsgeschichte 1848 und 1849. Leipzig, 1850. Spira György alapján Molnár András a szerzőt Adolf Neustadt pozsonyi újságíróval azonosította, illetve ő foglalkozott részletesen Neustadt személyével, s magyar fordításban közölte munkájának Batthyány ifjúságára és reformkori tevékenységére vonatkozó részeit. Lásd Molnár András: „Egy honvéd feljegyzései” Batthyány Lajos grófról. Levéltári Szemle, 1993/1. 49-65. Neustadt tudtunkkal az első, aki Batthyányt „magyar Egmont”-nak nevezte.

⁹ Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Authentische Berichte. Leipzig, 1851. Dézsi Lajos: Bárá Jósika Miklós (1794–1865). Franklin Társulat, 1916. 293-294. a kiadványt Jósika művéként azonosítja. A két kötet terjedelme (közel 400 oldal) szerepet játszhatott abban, hogy a munka csak 1851-ben jelent meg. (A 2. kötet az osztrák és orosz hadseregről, az osztrák pénzügyekről és a magyarországi nemzetiségekről, azoknak a forradalom és a függetlenségi háború alatti magatartásáról közöl információkat.) A kiadványra Hermann Róbert hívta fel a figyelmemet, amit czúton is köszönök.

1850-ben a saját neve alatt jelentette meg a magyar események iránti általános érdeklődést szolgáló művét egy hazai származású német író, aki sok vonatkozásban bizonyult tájékozottnak, s aki csak fűtőlag érintette Batthyány és a tizenhárom kivégzést.¹⁰ Még ez évben saját neve alatt publikálta emlékezéseit Klapka György is, aki munkájának első felében az 1849. április-október közötti eseményeket ismertette, majd a kivégzett miniszterelnökről és a tábornokokról fogalmazta meg véleményét.¹¹ 1850-ben jelentette meg Londonban emlékiratait Pulszky Ferenc felesége, aki részben személyes élményeit (1848-ban bécsi tapasztalatait férje oldalán, majd annak távollétekor az 1849. év első felében átélteket), részben a szabadságharc fontosabb eseményeit ismertette, befejezésül megemlékezve a pesti és aradi kivégzésekről.¹² Mind Klapka, mind Pulszky Teréz függelékben eredeti dokumentumokat is publikált a Pragmatica Sanctiótól a fontosnak tartott 1848-49-es okmányokig. Schlesinger munkájától eltérően mindkét kötet a fejleményeket igyekezett időrendben bemutatni.

A fenti ismertebb, 1850-51-ben megjelent kiadványokból tájékozódhatott Európa Batthyány és mártírtársai sorsáról, a forradalom és szabadságharc eseményeiről, politikai és katonai vezetőiről. Ezek a munkák mind külföldön jelentek meg, és hazai terjesztésük akadályokba ütközött. Itthoni ismertségükről nem rendelkezünk adatokkal, de Klapka emlékiratai mellett úgy véljük, hogy Szemere Bertalan 1853-ban megjelent „politikai jellemrajzi” számíthattak érdeklődésre, amelyben a volt belügyminiszter és miniszterelnök fogalmazta meg elfogultságtól sem mentes véleményét Batthyányról – akiről nagy elismeréssel nyilatkozik –, Kossuthról és Görgeyről.¹³ A zömében német nyelvű kiadványok megjelenésétől időben elmaradt az a francia közönségnek szánt tájékoztató munka, amely francia-magyar szerzőpáros együttműködéseként jelent meg két kötetben Párizsban 1859-60-ban. Az 1848-49-es eseményekben jelentős szerepet vállalt magyar szerző kritikai megjegyzéseket tett a Batthyány-kormányra, de az önkény áldozatául esett gróf szándékainak tisztaságáról, szilárd jelleméről a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott...¹⁴

Az eltelt egy évtized érthetően elegendő volt ahhoz, hogy az 1849-es véres drámának emlékei a külföldön megfakuljanak. 1859-60-ban Európát az 1859. évi osztrák-francia-olasz háború, az osztrák vereség és következményei: az olasz egység kibontakozása foglalkoztatta. Ezek az események nem maradtak hatástalanok Magyarországon sem.¹⁵ A megélénkült politikai közvéleményt, a meginduló szervezkedéseket az 1848-as eseményekre való emlékezés bátorította, de a forradalomra és a szabadságharcra nyilvánosan emlékezni nem lehetett. (A fegyveres harcokra – az elesettek sírjainak ápolásán túl – legfeljebb az alakuló honvéd segélyegyletek emlékeztettek.) Az 1861-től kibontakozó alkotmányos küzdelem két 48-as politikusi nevét és személyét állította a közvélemény érdeklődésének középpontjába: az

¹⁰ Schlesinger, Max: Aus Ungarn. Berlin, 1850. A kötet 24 fejezete különböző bel- és külpolitikai, valamint katonai kérdéseket taglal, s azokat nem kronológiai rendben adja elő. A munkát még 1850-ben angolul is kiadták, s Pulszky írt hozzá előszót. Lásd Pulszky Ferenc: Életem és korom. S. a. r. Oltványi Ambrus. Szépirodalmi Kiadó, 1958. II. 17.

¹¹ Klapka, Georg: Memoiren. April bis October 1849. Leipzig, 1850.

¹² Pulszky, Theresa: Memoires of a Hungarian Lady, with a Historical Introduction by Francis Pulszky. London, 1850. Pulszky 80 oldalas bevezetője az Árpádháztól 1848 februárjáig, a francia köztársaság kikiáltása hírének megérkezéséig terjed. A munka magyar kiadása: Pulszky Terézia: Egy magyar hölgy emlékiratai. S. a. r. Egedy Ilona. Magvető Könyvkiadó, 1986.

¹³ Szemere, Bartholome: Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgey, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem ungarischen Freiheitskriege. Hamburg, 1853. Magyarul lásd Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. S. a. r. Hermann Róbert és Pelyach István. Szépirodalmi Kiadó, 1990. (a továbbiakban: Szemere)

¹⁴ Daniel Iranyi et Charles-Louis Chassin: Historie Politique de la Revolution de Hongrie 1847-1849. Paris, 1859-1860. I-II. Magyarul lásd Irányi Dániel – Charles-Louis Chassin: A magyar forradalom története 1847-1849. S. a. r. Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989. I-II.

¹⁵ A részletekre lásd Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfűzete. Akadémiai Kiadó, 1967. (a továbbiakban: Szabad)

alkotmányjogi vitát az 1848-as alapokra visszavezető és ezeken az alapokon a kiegyezést előkészítő Deák Ferencét és a kiegyezést ellenző emigráns Kossuth Lajosét. Az első felelős magyar kormány miniszterelnökének neve és tevékenysége – mint alkotmányjogi precedens – szóba sem jöhetett. Emlékének felidézését a nemzet és az uralkodóház kapcsolatának ebben a kényes szakaszában lehetetlenné tette a felségárulás vádjá és a halálos ítélet végrehajtása. Ezt az önkényuralom viszonyai között még meg is érthetjük. De Batthyány emlékét a továbbiakban is politikai megfontolások és előítéletek árnyékolják be, s nemcsak a dualizmus éveiben, hanem a két világháború között és 1945 után is.

A jelen dolgozat arra keresi a választ, hogy Batthyány Lajosra miért mint az osztrák önkény mártírjára, s miért nem mint az első alkotmányos magyar miniszterelnökre emlékeztek az egymást követő generációk. Pontosabban szólva: miért nem emelkedett a nemzet emlékeztetőben Batthyány tisztelete megközelítőleg sem abba a magasságba, mint történt az Deák Ferenc, Kossuth Lajos vagy Széchenyi István esetében.

Az abszolutizmus évei

A főváros lakossága tudott arról, hogy sok más letartóztatott mellett Batthyány Lajos is fogoly az Újépületben. A közvélemény abban bízott, hogy Komárom kapitulációja után megkegyelmeznék a volt miniszterelnöknek. Az október 6-án este végrehajtott ítélet általános megdöbbenést váltott ki, s az aradi kivégzések hírére pedig azt a félelmet, hogy további sorozatos kivégzésekre lehet számítani.¹⁶ A *Pesther Zeitung* 1849. október 9-i és 14-i számaintól eltekintve, amelyek Batthyány halálos ítéletének jogi és politikai indokait fejtegették, a hazai viszonyok között nyilvánosság elé került sajtótermékben nem esett szó a volt miniszterelnökről. Emlékét óvatos formában Szilágyi Sándor idézte fel 1850-ben a magyar forradalom vezetőiről írott munkájában.¹⁷ Az ismertetés elsősorban dokumentumokat tartalmaz, így Batthyány első miniszterelnöki körlevelét, az ún. hegyfalvi levelet és az országgyűlésen tartott december 31-i beszédét. Elítélésének legfőbb oka – szól a vád ismertetése –, hogy Batthyány a Pragmatica Sanctio megsértésével Magyarország Ausztriától való elszakadásának „fő cszköze volt”. Mivel a közvélemény meg volt győződve ennek ellenkezőjéről, a szerző ily módon tulajdonképpen a Batthyányt sújtó justizmordra emlékeztetett. Megjelent természetesen egy a hatalom érdekeihez igazított jellemzés is Pesten, amelynek szerzője

¹⁶ A főváros hangulatát lásd Hunfalvy Pál: *Napló 1848–1849*. S. a. r. Urbán Aladár. Szépirodalmi Kiadó, 1986. 369-361. A kormányzservek és a pesti német sajtó magatartására lásd Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849-1865*. Franklin Társulat, 1922. I. 128-129. (a továbbiakban: Berzeviczy) Az emigráció reagálására lásd Hajnal István: *A Kossuth-emigráció Törökországban*. Magyar Történelmi Társulat, 1927. I. 158-159., továbbá Perczel Miklós: *Naplóm az emigrációból*. S. a. r. Závodszy Géza. Tankönyvkiadó, 1977. 51. – Az emigránsok kis csoportja az özvegy jelenlétében 1850. október 7-én a franciaországi Montmorencyben gyászmisét tartott Batthyány emlékeztetőre; lásd Márki Sándor: *Horváth Mihály 1809-1878*. Franklin Társulat, 1917. 154-158. Horváth Mihály emlékeztetője fennmaradt, lásd OSzK Kézirattár Quart. Hung. 1327.

¹⁷ Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom férfiai*. Heckenast, Pest, 1850. 225-235. Szilágyi másik művében közli Batthyány december 31-én az országgyűlésen elhangzott beszédét, ismerteti a Windich-Grätzhez indított küldöttséget, majd egy mondatban számol be Batthyány sorsáról: „Az országgyűlés követői közül gróf Batthyány Lajos letartóztatott.” Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom története 1848 és 49-ben*. Heckenast, Pest, 1850. 270-271.; 281. A szerző egy másik, német nyelvű munkájában ismerteti az 1849 októberében kivégzettek névsorát; lásd Szilágyi, Alexander: *Die letzten Tage der magyarischen Revolution*. Heckenast, Pest, 1850. 72-73. (A munka magyarul is megjelent.)

Batthyányt Kossuth „zászlóvivői” közé sorolta, s a volt miniszterelnököt szerencsétlen diplomatának, kockázatot vállaló játékosnak és „forradalmár Neckernek” minősítette.¹⁸

Az eljövendő években a Batthyányra való ritka emlékezőst az özvegyéről szóló tudósítások egészítik ki. Érdekes módon ezt a sort a kormány hivatalos lapja, a *Magyar Hírlap* kezdte meg. 1850. december 3-i számában a franciaországi tudósítások között egyetlen mondat található: „A szerencsétlen Batthyány Lajos gróf özvegye Párizsba érkezett.”¹⁹ Hazai lapban az első, Batthyányt miniszterelnökként említő írás a *Pesti Napló* hasábjain jelent meg Kazinczy Gábor tollából. A *Pesti Napló műtára* rovatában publikált, címében is töredékben minősített emlékezés a három évvel korábban a miniszterelnökbe, annak optimizmusában vetett hitről és reményről nyilatkozott. Szerinte Batthyány megrengetett minden létezőt, de másik kezével addig igyekezett fenntartani, hogy „romba ne dőljön teljesen”, hogy az alap sértetlenül megmaradjon, amire az újat lehet építeni. Utalva Batthyáynak 1848. szeptember 16-án az országgyűlésen tett kijelentésére (ti. sem fönt, sem lent nem élvez bizalmat politikája), feltette a kérdést: „Nem ő volt-e az egyetlen, ki az új Magyarország ügyeinek élére állott, s mint teljes biztosíték lenn és fönn?”²⁰ Batthyányról szóló nyilvánosság előtti érdemi emlékezősről nem tudunk 1859-ig. Ekkor – részben az osztrák vereség következtében – a megpecsüdlő társadalmi élet számos demonstratív megmozduláshoz vezetett az Erdélyi Múzeum Egyeslet létrehozásától a legkülönbözőbb hazafias jellegű rendezvényekig. Ezek sorában novemberben a ferenciek templomában (amelynek kriptájában nyugodtak a titokban eltemetett miniszterelnök hamvai) Magyar Lajos emlékére gyászmisét tartottak, s az egyetemi ifjúság az általa kezdeményezett szertartáson magyar ruhában jelent meg. A hatóságok előtt nem volt titok, hogy kinck az emléket idézi a megemlékezés, de a jelek szerint nem kívántak beavatkozni.²¹ A következő évben már október 6-án tartották a megemlékező gyászmisét, amelyen a család mellett nagy számban vettek részt a diákok és a város polgárai.²²

Batthyáyné született Zichy Antónia az emigráció munkájában nem vett részt, legfeljebb segítette a rászorultakat. 1852-ben Franciaországból Svájcba telepedett, s gyermekei nevelésével foglalkozott. Az emigráció 1856 januárjában arról értesült, hogy az özvegy készül hazára, s decemberben pedig már arról, hogy a telet Pesten tölti.²³ Batthyáyné hazatelepüléséről a nyilvánosság csak a *Vasárnapi Újság* 1861. március 17-i számából értesült, amikor a cikkből megtudta, hogy az özvegy a Veszprém megyei Dákán megvette gróf Festetich Leo kastélyát, s ott él visszavonultan.²⁴ A közlés érdekessége, hogy a lap első oldalán a kényszer-

¹⁸ Levitschnigg, Heinrich Ritter v.: Kossuth und sein Bannerschaft. Heckenast, Pest, 1850. I. 197-217. A szerző – egyidejűleg a 8. jegyzetben id. munkával – „ein Stück Prinz Egmont”-nak nevezi Batthyányt. A szerző a fővárosban volt 1849 januárjában az osztrákok bevonulásakor. Így szándékos torzításnak tekinthetjük azt, hogy Batthyány letartóztatását január végére teszi.

¹⁹ A lap itt – eltérően a szokásoktól – nem jelöli meg a francia újságot, ahonnan a hír származik. Érdekes módon, a Magyar Hírlap a „Fővárosi napló” rovatban július 2-án arról tudósított, hogy az ínséggel küszködő Perényi Zsigmond özvegye fiával Pozsonyba költözik.

²⁰ K. G.: Három év előtt. (Egy töredék töredéke) Pesti Napló (a továbbiakban: PN) 1851. ápr. 5. (323. sz.) c. old. Az írás a Batthyány-kormány Pestre költözésének évfordulójára kívánt emlékeztetni. Kazinczy későbbi feljegyzéséből tudjuk, hogy az írást 1850 őszén kezdte, majd 1851-ben átdolgozta, de töredékben maradt. „Mutatvány” jelent meg belőle a PN-ban, – a szerkesztő kihúzásaival. Lásd MTA kéziratára. Tört. 2r.-86. Kazinczy Gábor jegyzetei.

²¹ Berzeviczy II. 417.

²² Szabad 55-56.

²³ Klapka György: Emlékeimből. S. a. r. Katona Tamás. Szépirodalmi Kiadó, 1986. 353. Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában”. S. a. r. Kokas Károly és Szajbély Mihály. Szépirodalmi Kiadó, 1988. (a továbbiakban: Jósika 1988.) 179., 207. Jósika egyik leveléből kidérül, hogy Batthyáyné és Emmi lánya Ida Düringsfeld német írónő Niko Veliki című regényének a hősnője; Jósika 1988. 182., 674.

²⁴ Gróf Batthyány Lajosné kastélya Dákán. Vasárnapi Újság (a továbbiakban: VU) 1861. márc. 17. (11. sz.) 124-125. Az írás arról is tájékoztat, hogy Batthyáyné Emma lányát gróf Batthyány Géza vette

ből hazatért Teleki Lászlót köszöntik a közelgő országgyűlés alkalmából. Mind a Batthyány-néról, mind a Telekiről szóló cikk megemlíti, hogy Teleki egyik első útja az özvegy meglátogatására vezetett. Ez pedig azért érdekes, mert a látogatásnak az adott igazi politikai súlyt, hogy Teleki – aki ezen vizitálása alkalmából részesült az első nyilvános ünneplésben – Dákáról keltezte Nógrád, majd Zemplén megyéknek szóló leveleit.²⁵

Az 1861. április 6-án összejött országgyűlés főrendi táblájának megnyitásakor az idős korelnök, gróf Esterházy Mihály tiszteletreméltó bátorsággal emlékeztetett „a rendíthetetlen hazaszereteténck áldozatul esett gróf Batthyány Lajos és vértanú társainak dicső emlékérc”, amivel – a sajtó tudósítása szerint – „megrendítő hatást eszközölt”.²⁶ A kijelentés felháborodást váltott ki a tábla aulikus tagjaiból, de a főrendek többsége – jelenti egy külföldi megfigyelő – a közhangulat ismeretében helyeselte a bátor nyilatkozatot, s a közvélemény is egyetértett azzal.²⁷

Ismeretes, hogy az országgyűlést 1861 augusztusában feloszlatta az uralkodó, s megkezdődött az ún. „Provizórium”. Az 1861-es év minden kezdeményezését azonban nem lehetett felszámolni, így az ekkor szerveződött Magyar Gazdasszonyok Egylete fennmaradt, majd 1862-ben hatósági jóváhagyást nyert. Az egyesület alapítói között ott volt Batthyányné és Damjanichné, a két legismertebb özvegy. Az 1862. évi első közgyűlés elnöknek Damjanichnét választotta, s egyben pártfogónak kérte fel gróf Zichy Pál Ferencné. A *Vasárnapi Újság* 1864 szeptemberében – közölve Damjanichné arcképét – lelkes írásban számolt be az egyesület munkájáról, amelynek feladatát így fogalmazta meg: „anyagi és erkölcsi eszközökkel és szép példákkal honleányi, női és háziasszonyi tekintetben hatni, buzdítani és gyámolítani mindazon körökben, mely a férfiúi működés és az intézkedés határára kívül csik”.²⁸ A célkitűzésből világos, hogy a Magyar Gazdasszonyok Egylete „honleányi”, vagyis hazafias feladatokat is magára vállalt a praktikus feladatok (szegény és árva leányok segélyezése és nevelése, kiállítások szervezése) mellett. Így a nőtársadalom létrehozta a maga országos szervezetét, sőt közlönnyel is rendelkezett,²⁹ míg a honvédegyletek – igaz, fenyegetőnek tönő – első országos közgyűlésére csak 1868-ban került sor.

Batthyány emlékének ápolása és az 1848-49-es események megbízható ismertetése szempontjából nagy jelentőségű volt Horváth Mihály háromkötetes munkájának 1865. évi megjelenése. A nagy ívű vállalkozás külföldön, Genfben látott napvilágot, de magyar nyelven, a magyar közönség számára. Az a tény, hogy a szerző külföldön jelentette meg művét, lehetővé tette a határozott fogalmazást, jóllehet Horváth, mai ismereteink szerint, lojálisabbnak ábrázolta a volt miniszterelnököt, mint az valójában volt. Eltekintve most Batthyány kormányzati tevékenységének a műben megfogalmazott ismertetésétől és értékelésétől, csak a szerzőnek a halálos ítélettel és az annak végrehajtásával kapcsolatos megjegyzé-

feleségül (az esküvőn Deák Ferenc is jelen volt), s tavaly férjhez ment a kisebbik lány, Ilona is, aki gróf Keglevich Géza felesége lett. Lásd még Tóth Dezső: A Batthyány-család Dákán. Veszprém, 1989.

²⁵ Szabad 275.

²⁶ PN 1861. okt. 7.; lásd még Szabad 437.

²⁷ Graham Dunlop, a bécsi követség Pesten tartózkodó megbízottja Lord Bromfield nagykövetnek. Pest, 1861. ápr. 9. Lásd Lukács Lajos: Anglia és a magyar kérdés 1860-61-ben. Századok, 1990. 264. Eszerint a lojális főrendek a korelnököt „vén agyalágyultnak” titulálták.

²⁸ A magyar gazdasszonyok egyesülete. VU 1864. szept. 18. (38. sz.) c. old. A szöveg ismerteti az egyesület alapszabályát, vezetőségét, szervezetét. 1862-ben a készülő első közgyűlés előtt, minden megjegyzés nélkül közölte Az Ország Tükre 1862. évi 1. számában Damjanich és Batthyány özvegyének, gróf Zichy Pál Ferencnének és Hollán Ernőnének fényképek után rajzolt „csoportképét”. Ez a rajz czeek szerint jelölési ajánlatnak tekinthető. (Damjanichné népszerűségét mutatja, hogy amikor 1861. február 13-án a Pest megyei honvéd segélyegyletek a Nemzeti Színházban jótékony célú estet rendeztek, a megjelent Damjanichnét kitörő lelkesedéssel ünnepelték; lásd Szabad 281-282.)

²⁹ A Gazdasszonyok Hetilapja volt ez, amit Vachott Sándorné szerkesztett; a lap 1863-65 között létezett. 1864. évi 4-6. számában közölte az Egyesület vezetőségének és tagságának névsorát.

sét szeretnénk idézni. Eszerint Batthyányt mint az áprilisi törvények egyik fő szervezőjét, a független kormányzati tevékenység és a magyar nemzeti érdekek legharcosabb képviselőjét kívánták büntetni. „Batthyányban a nemzetet akarták halálosan sújtani, ő benne s vele együtt a nemzeti jogokat, nemzeti államéletét akarták sírba dönteni.”³⁰ A munka hitelét és sikerét fokozta, hogy azt nemcsak ismert történész és az 1849. évi Szemerc-kormány minisztere írta, hanem Batthyányné jóvoltából közölhette a volt miniszterelnök által laibachi fogsága idején készült két beadványát, a feleségére hagyott úgynevezett Védiratát, valamint Batthyálynak a siralomházban írt búcsúlevelét.³¹

A Batthyányra való emlékezés lényeges cseménye volt 1867 áprilisában – tehát az Andrássy-kormány megalakulása után, de a koronázás előtt – a tudósítás Batthyány szobráról. A *Vasárnapi Újság* által közölt tudósítás szerint Alexy Károly egészalakos szobrot készített Batthyányról, amely már a párizsi világkiállításon van.³² A cikk Horváth Mihályra hivatkozva röviden ismerteti a volt miniszterelnök sorsát, aki egyike a nemzet vértanúinak. A szoborról – amelynek fénykép utáni rajzát címdalalon közli a lap – azt jegyzi meg az ismertető, hogy a „némileg eszményített nemzeti díszöltözetben” ábrázolt alak erélyt és nyugalmat sugároz, s méltán képviseli a világkiállításon az egyébként gyéren mutatkozó magyar művészetet.³³

A dualizmus időszaka

A kigyezés légkörében szabadon – bár kellő politikai tapintattal – lehetett emlékezni a szabadságharc hőseire és áldozataira. 1868-ban végre összeülhetett a honvédegyetek országos közgyűlése, s a *Vasárnapi Újság* 1870. évi 1. száma címdalán rajzban mutatta be Izsó Miklós *A haldokló honvéd* című alkotását. A leíró ismertetés szerint a szobor az egész honvédséget, önvédelmi harcunkat kívánja ábrázolni. Vidéken ezt követően jöttek létre a honvéd emlékművek, sőt 1870. október 6-án a Kerepesi temetőben felavatták a „kilencek síremlékét”, amely a kevéssé ismert és Pesten 1849-1853 között kivégzett személyeknek állított közös emléket.³⁴

Ilyen körülmények között jogosan merült fel az igény, hogy a titokban a ferenciek templomának kriptájában ideiglenesen elhelyezett Batthyány Lajosnak nyilvános temetést kell rendezni. A feladat az utókor számára az első pillanatban egyszerűnek tűnik, mivel a kor-

³⁰ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Puki Miklós, Genf, 1850. III. 568-569. (a továbbiakban: Horváth)

³¹ A munka természetesen ezeknek a fordítását közölte; lásd Horváth III. 552-565. A történetíró kapcsolata az özyeggyel még Svájcban jött létre, amikor Horváth Batthyányné gyermekének a nevelője volt.

³² Gróf Batthyány Lajos szobra. VU 1867. ápr. 7 (14. sz.) c. old. Ugyanczt a fénykép után készült Barabás rajzot közli még: Magyarország képekben. Szerkesztette Nagy Miklós. Heckenast, 1870. II. 357. – A VU 1864. 28. száma arcképes ismertetést közölt Alexy Károly szobrászról, akit – a cikk szerint – Batthyányné 1861-ben Pestre hívott, hogy elkészítse „boldogult férje kolosszális mellszobrát”.

³³ Batthyány egészalakos szobrának sorsa e sorok írója számára ismeretlen. Ugyanakkor ismert Batthyány ezüstözött rézből készült kisméretű mellszobra, amelyet Alexy még 1855-ben Londonban készített. Lásd a Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök emlékezete című kötetben (szerkesztette Körmöczy Katalin, Magyar Nemzeti Múzeum, 1998.), a Batthyány Lajos ikonográfiája című részben, a 221. és a 6. számú kép a kötet végén (a továbbiakban: Batthyány emlékezete). A Batthyány újratemetéséről szóló beszámoló viszont így tudósít: „a főoltár előtt a szentély közepén Batthyány Lajos karrarai márványból faragott remek mellszobra áll (Alexy műve)”; VU 1870. jún. 12. (24. sz.) 299.

³⁴ „A kilencek sirja”. Magyarország és a Nagyvilág. 1870. okt. 23. (43. sz.) 507-508. Rajz mutatja be a fekete márvány obeliszket, amelyet Csernus Manó, Szacs vay Imre, Abancourt Károly, Giron Péter, Streit Miklós, Kolosi György, Noszlopi Gáspár, Jubál Károly és Sárközi Sándor emlékére emeltek. (Az utóbbi három személyt 1853-ban végezték ki.) A felirat szerint „a kényuralom által kivégzettek” emlékére „clnyomott nemzetünk helyett a honleányi kegyelet” állította.

mány élén az az Andrássy Gyula állott, akit 1849. évi szereplésért távollétében halálra ítélték, akitől tehát elvárható lett volna, hogy megadja elődjének, az első alkotmányos miniszterelnöknek az ünnepélyes végtisztességet. Batthyányt azonban felségárulás vádjával ítélték halálra, s az ítélet jogosságáért a nemzetközi felháborodás miatt az osztrák kormány olyan határozottan kiállt, hogy rehabilitációról nem lehetett szó. Az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a kegyetlen ítéletet a most is uralkodó császár-király idején hajtották végre, aki köztudottan nehezen viselte 1848 emlékét. Mindez egyértelművé tette, hogy a kormány nem vállalhatja magára a volt miniszterelnök újratemetésének gondját.

A végtisztesség ünnepélyes, hivatalos, de a kormánytól független lebonyolításának lehetősége az volt, hogy ha Pest városa vállalja magára a feladatot. A városatyák megtalálták a megoldást arra, miként lehet a politikailag motivált kérdést egészségügyi kényszerintézkedésként kezelni: szabályrendelet jelent meg – mint értesülünk az ünnepségek előtti napok sajtóközleményéből –, hogy „többé a templomok sírboltjaiba közegészségi szempontból nem szabad temetkezni”.³⁵ A rövidesen megalakult rendezőbizottmány májusban bocsátotta ki „az ünnepélyes áthelyezés” programját, amely hangsúlyozta, hogy a rendezvény lebonyolítója Pest városa.³⁶ A gyanakvókat az előbb idézett tárca egyébként igen határozottan igyekezett megnyugtatni, miután ismertette az újratemetés okát. „Íme – írja Jókai lapja –, ez volt indoka a gyásznapnak. Nem tüntetés, nem izgalmi vágy szülte azt, hanem az alkalmából credo kegyeletesség, mellynek minden mellék céltől mentes komolyságát senkinek sem juthat eszébe kétségbe vonni, miután az egészet a pestvárosi hatóság rendezi.” A szerző a továbbiakban azt hangoztatja, hogy ez a nap a tiszta emlékezés kell hogy legyen, s az isteni végzet iránti hálát, hogy az országra jobb napok derültek, s „a legőszintébb tisztelettel róhatjuk le elismerésünket ama hazafiak iránt, kik a szabadelvűség zászlóvivői voltak, s később – rossz tanácsadók miatt – annak áldozatai lettek”. A cikk ismerteti Batthyány közéleti pályájának fontosabb állomásait, úgy értékelve, hogy a miniszterelnök erélyesen kívánta védelmezni Magyarország jogait, de mérsékelt szellemben akart működni. „Jeligéje volt: a haza önállása, de törvényes kapcsolatban Ausztriával.” Batthyány ehhez az elvhez végig hű maradt – fejeződik be a tárca –, s ez vezetett Kossuthal való meghasonlásához. A *Hon* tárcáját azért érdemes hosszabban idézni, mert jól érzékelteti azt az általános mérsékelt vélekedést, amely méltányolja az emlékezés lehetőségét, s azt vallja, hogy Batthyány alkotmányos politikát folytatott, s hogy halála a „rossz tanácsadók” lelkén szárad.³⁷

A temetés június 9-én a megadott programnak megfelelően, a legnagyobb rendben, a tudósítások szerint mintegy százcezer ember részvételével zajlott, akik között nagy számmal voltak a vidéki delegációk.³⁸ A rendet a főváros rendőrsége és az egyetemi ifjúság tartotta

³⁵ A *Hon* 1870. jún. 4. (tárca-rovat) Az írás szerint csak ez után a rendelet után vált köztudottá, hogy hol nyugszanak Batthyány hamvai. (A rendelkezés természetesen csak ürügy, hiszen azt visszamenő hatállyal nem kellene érvényesíteni.)

³⁶ A programot, illetve a menettervet, amelynek dátuma május 22. lásd MTA Kézirattár Ms 4856/44. Ezek szerint a ferenciek templomától a Kerepesi temetőbe vonulva (a mai Kecskeméti u. – Múzeum körút – Rákóczi út útvonalon) az élen a városi őrmester és 4 díszöltözött városi huszár halad. A tervet szerint társadalmi egyesületek és intézmények mögött a 6. helyen a vidéki törvényhatóságok küldöttei és az egyetemi ifjúság, a 7. helyen az akadémia és az egyetem tagjai, a 8. helyen a központi hatóságok küldöttei, a 9. helyen az egyházi személyek szerepelnek. A program nyilvánosságra hozása politikai körökben nyilvánvalóan olyan visszhangot váltott ki, hogy azt azonnal kiegészítették. Eszerint az egyháziakat nem az eredeti tervben szereplő városi főtisztviselők követik majd, hanem az egyháziak és a városi főtisztviselők közé külön csoportként beiktatták a képviselőház és a főrendiház tagjait, valamint a minisztereket; VU máj. 24. (22. sz.) 275.

³⁷ A tárca írója – aki (y-y) jellet használt – valószínűleg nem Jókai volt. A PN június 9-i csti példánya szerint A *Hon* aznapi számában Jókai meleg hangú emlékezést írt Batthyányról.

³⁸ A fővárosi egyesületek és szakmai szervezetek, a vidéki hatóságok küldöttei csoportjainak felsorolását (az utóbbiak létszámát harmincezer főre becsülték), és általában a gyászünnepség részletes ismertetését – képekkel – lásd a VU jún. 5., 12. és 19. (23-25.) számában. A jún. 5-i szám Batthyány életrajzot kö-

fenn, rendezésre nem került sor. (Katonaságot nem vezényeltek az utcára; az a laktanyákban készültségben volt.) A széleskörű részvétel mellett az is fontos volt, hogy a politikai és a társadalmi élet notabilitásai közül kik, illetve milyen arányban vesznek részt a gyászszertartáson, illetve a gyalogos gyászmenetben. A kormány hivatalosan távol tartotta magát az újratemetéstől, de az elképzelhetetlen lett volna, hogy tagjai ne vegyenek részt a szertartáson. A temetés napján a *Pesti Napló* így tudósított: „A Pesten levő miniszterek, habár természetesen nem miniszteri minőségükben, a temetésen mind megjelennek.” A tudósítások szerint Andrassy Gyula miniszterelnököt, Eötvös Józsefet, Gorove Istvánt, Kerkápoly Károlyt, Szilágyi Józsefet látták, továbbá Somssich Pált, a Ház elnökét, Deák Ferencet, Horváth Mihályt, a politikai és tudományos élet számos kiválóságát.³⁹ A résztvevők joggal bíztak abban, hogy a gyászszertartás során, Batthyány méltatásakor nem hangoznak el vádak, amelyek Bécs vagy az uralkodó felelősségét érintik. Ezt a feladatot a gyászbeszédet mondó Piry Czirjék, a ferencesek pesti rendházának főnöke hazafias tapintattal oldotta meg. Egyrészt utalt arra, hogy a végtisztességre azért kerül több mint húsz év után sor, mert azt „az akkori katonai hatalom” nem engedte. Ismertetve Batthyány tetemének elrejtését kijelentette, hogy az immár üres sírbolt az utódokat „a király, a haza és az alkotmány” szeretetére kell hogy emlékeztesse. „Mert bizonyos – folytatta a szónok –, miszerint ő híve volt a fejedelmnek, lángolva szeretett hazáját, melynek alkotmányáért kész volt ellentétl a halált elfogadni és meghalni.” Ez a halál azonban nem bosszúért kiált, hanem „a béke és a szabad alkotmány áldásaiért”. Áldozat volt a megboldogult, zárta le beszédének ezt a részét Piry atya, „s ez áldozat meghozásá s hiszem, hogy még teljesebben meghozandja a békés kifejlés gyümölcseit...”⁴⁰ Az emlékeztetés ezek az engesztelést hirdető szavai határozták meg az egész rendezvényt, mivel a városi főjegyző által a sírnál mondott rövid beszéd érdemi politikai utalást nem tartalmazott.⁴¹ Természetesen maga az újratemetés, a tömeges részvétel politikai demonstráció volt, amit – a résztvevők minden fegyelmeczettség ellenére – nem lehetett tagadni. A *Pesti Napló* másnap erre így reagált, értékelve az eseményeket: „Egyszerűen a nemzet kegyelctének kifejezése volt ez; s ha politikai színt is keresnek benne, úgy megdicsőítése ez a jelennek is, mely biztosítván nekünk a belbékét, köröskörül a fény s a dics sugárban mutatja fel ama küzdelmek eredményét, melyek oly nagy és nemes szellemek ambícióját képezték, minő Batthyány volt.”⁴² A jelennek ez a dicsérete a politikának szól, amely tudomásul veszi a történeteket, pontosabban engedni elismerni Batthyány nagyságát és alkotmányos érdemeit.⁴³

zöl (a címoldalon a gróf könyvomasos képével), a 19-i szám pedig Batthyányné életrajzát közli, ugyan csak arcképpel.

³⁹ A felsorolást lásd VU 1870. jún. 12. (24. sz.) 300. Ez azonban a gyászmenetben résztvevőkre vonatkozik – igaz, számba venni őket csak akkor lehetett, amikor a templomból kijöttek. A PN jún. 10-i tudósítása szerint például Andrassyt a templomi szertartáson nem, de a gyászmenetben hosszabb ideig látták. (A jún. 10-i gyászmisén feleségével együtt vett részt.)

⁴⁰ VU 1870. jún. 12. (24. sz.) 309.

⁴¹ A beszédet lásd VU 1870. jún. 12. (24. sz.) 300. – Az, hogy a sírnál a város főjegyzője mondott beszédet, igen határozottan emelte ki, hogy az újratemetést Pest városa intézte.

⁴² PN 1870. jún. 10. (131.) c. old. A békülékeny hangvételű nyilatkozatok során nem hangzott el a *kivégzés* szó. A VU jún. 5-i száma azonban nemcsak ismertette a kivégzést, hanem közölte a kivégzést ábrázoló ismert rajzot is.

⁴³ A Nagy Imre temetés után a Batthyány újratemetésére visszatekintő tanulmány így fogalmaz: „Az állam számára ez kompromisszumos megoldás volt: megadta Batthyáynak és rajta keresztül 48-nak az országos elismerést úgy, hogy közben nem keveredett konfliktusba sem az uralkodóval, sem a Monarchia másik felével.” Stéfán Ildikó: Gróf Batthyány Lajos halála és temetési. Sic itur ad astra, 1993. 2-4. 11. Ezzel a megállapítással egyetérthetünk, ha nem a szándékot tételezzük fel, hanem csak az eredményt nézzük. Az a feltételezés azonban – véleményünk szerint – nem állja meg a helyét, hogy a kivégzés rendszere ezzel a „rendezvényel akart elhatárolódni az önkényuralomtól, hogy közben a 48-as forradalom emlékeihez kötődött”. Ez a megállapítás ugyanis a politikai vezetésnek tudatos akcióját feltételezi, holott az csak hagyta menni a fejleményeket a maga útján, legfeljebb informális úton a ren-

Batthyány újratemetése tehát hangsúlyozottan a főváros és a család ügye volt. Az ércoporsóban nyugvó elhunyt mellett a huszonegy év óta a nyilvánosság előtt csak gyászfátyollal megjelenő özvegy volt az csemények főszereplője. Június 7-én – mintegy a közlő nagy csemény első lépéseként – az újratemetést rendező bizottság Királyi Pál elnök⁴⁴ vezetésével az István főherceg szállóban keresték fel a gyermeki körében tartózkodó Batthyány-nét, hogy átadják neki az ércoporsó kulcsát. Június 8-án reggeltől a ferenciek templomában fölrvatalozott koporsó előtt elvonulhattak a kegyelüket leróni akarók. Ekkor a templom homlokzatát borító fekete bársony drapéria közepét a Batthyány-család címere díszítette, a ravatal drapériájának három oldalán is a család címere volt látható. A templom hajójában az oszlopok, a szószeák, a mellékoltárok mind gyászleppellel voltak borítva, s azokat felváltva az ország, Pest városa és a Batthyány-család címere díszítette. Június 9-én déli egy óraker bezárták a templomot a látogatók előtt, majd megérkezett az özvegy, akinek mintegy félórányi zavartalan egyedülletet biztosítottak a ravatal mellett, hogy „emlékeincnek és fájdalmanak engedje át magát”. Az pedig természetes, hogy az ünnepi megemlékezést tartó Piry Czirjék beszédéncnek második részében a gyászoló özvegyet szólította meg.⁴⁵ A közvélemény Batthyány-nét már régen a „nemzet özvegyéncnek” tartotta, s az újratemetést a szabadságharc vértanú-nak és elesetteincnek adott elégtételnek tekintette. Ezt emelte ki a Pest városi honvédegylet tagjainak és a volt – részben rokkant – honvédekcnek a felvonulása, akiket Ivánka Imre, a honvédek központi bizottmányának elnöke vezetett.⁴⁶ Az Aradon kivégzettekrc Batthyány-néncnek jótekonycodásban társa, Damjanich özvegye emlékeztetett, aki a Magyar Gazdasszonyok Egyleténcnek gyászruhás küldöttségével a szentélyben helyezkedett el, s a szertartás előtt ök díszítették a koporsót koszorúkkal és örökzöld ágakkal.⁴⁷

Batthyány újratemetését tehát sikerrel és felemelő módon szervezte meg a főváros, mint a sajtó megállapította: méltóan a nemzet önbecsüléséhez.⁴⁸ A rendezvény természetesen üzleti lehetőséget is kínált. A temetés napján az utcákon Batthyány képcit, kisebb-nagyobb füzetekben élettrajzát, alkalmi verseket árultak. Ezeknek az alkalmi kiadványoknak nagy része ma már nem ismert,⁴⁹ de közvetlenül a temetés után két munka is napvilágot látott. Mindkettő a „honvéd” fcljegyzéseit, a sajtótudósításokat és részben Horváth Mihály munkáját felhasználva készült. Érdekcességük az, hogy ezek az első magyar nyelven megjelent Batthyány élettrajzok. A név nélkül publikált terjedelmes kiadvány egyértelműen kompiláció, amely ifjúságtól haláláig kíséri végig Batthyány életét, beiktatva a Horváth Mihály által közölt doku-

dezőket igyekezett mérsékcletre, óvatosságra inteni. Más kérdés, hogy a közvélemény Batthyány újratemetését valóban 1848 eszméi elismeréséncnek tekintette. Batthyány újratemetésére lásd még Katona Tamás: Batthyány és az aradi vértanúk temetése, Kossuth Lajos temetése. História, 1989. 3. sz.

⁴⁴ Királyi Pál 1849-ben őrnagyként került osztrák fogságba, közlégényként besorozták, s csak 1856-ban szabadult. Ekkor országgyűlési és Pest városi képviseelő, s a beszámolókc szerint Batthyány újratemetéséncnek leghatározottabb szorgalmazója volt.

⁴⁵ Batthyány-nénc Elemér fiával, leányival és azok férjccivel vett részt a szertartáson, de a családból jelen volt még id. Zichy József, Zichy Pál, Zichy János és Batthyány László.

⁴⁶ A tudósítás szerint a menetet Riegler volt honvéd százados vezette, s mögötte egy volt honvéd őrmester vitte a fekete fátyollal borított nemzeti zászlót. VU 1870. jún. 17. (24. sz.) 300. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. (Zrínyi Kiadó, 1988. 505.) című munkája csak Rieder Vincze volt századosot ismcr.

⁴⁷ Batthyány-nénc szerepét kiemelte a VU azzal, hogy a jún. 19-i számában a címlaldalon közölt arckép kíséretében foglalkozott Batthyány-nénc életútjával, jótekonycsági akcióival, így például az 1863. és 1866. évi országos ínség idcjcén játszott szerepével.

⁴⁸ A főváros volt a rendezvény gazdája. De jún. 9-én nemcsak a városháza tornyán, az egyetemen, a Nemzeti Színházon és a Múzeumon, hanem a királyi kúrián és az országházon is lengett a fekete lobogó. VU 1870. jún. 12. (24. sz.) 291.

⁴⁹ A képi ábrázolásról rendelkezünk kellő szakmai ismertetéssel; lásd Batthyány emlékezete, ikonográfiai fejezet 213-235., amely Batthyány egyéni és csoportos ábrázolásának katalógusát adja. Ebből kiviláglik, hogy 1849. után már 1861-ben, majd 1867-cn készültcck egylapos sokszorosított ábrázolások.

mentumokat. Majd ismerteti a temetést, felhasználva a *Vasárnapi Újság* illusztrációit. A történetekhez nem fűz reflexiót, illetve a befejező mondatban – a magára hagyott sír leírásakor – csak annyit, hogy a nemzet halottjának hamvai most nyugodtan alhatják örök álmukat, „amelyből felébredtette őket a nemzeti kegyelet”.⁵⁰ A másik, névvel megjelölt munka szerzője több önállóságot tanúsított, tájékozottnak bizonyult az osztrák-magyar viszony kérdéseiben, általában az események időrendjében (bár Batthyány szeptember végi tevékenységében bizonytalan), s igen nagy számban nevezi néven a szereplőket. Kritizálja Horváth Mihályt is és kijelenti: „tévedésben vannak, vagy elfogultak és részrehajlók, kik Batthyányt Kosuth rovására és viszont emelik, vagy kisebbitik”. Értékelve a „fejedelmi pompáért” megrendezett temetést, amelyet a megyei és városi küldöttek országos ünnepé emeltek, azt „a béke úton helyreállított magyar szabadság védpajzsa alatt” lezajlott cseménynek tekintti. Ez a rendezvény – folytatja a szerző – „a legfényesebb igazságot, s elcigteltet szolgáltatott Batthyány halhatatlan szellemének, gyászba borult derék családjának, s valóságos koronázási diadal-ünnep volt az a dicsőült békepolitikájának, kit az igazságtalanság és bosszúvágy, hűségért bitóval akart megbélyegezni”.⁵¹ Ez a szöveg mutatja, hogy mennyire elfogadott volt az a nézet, amely Batthyány ítéletét igazságtalannak, sőt a bosszú művének tekintette. Ez utóbbi munka szerzőjének tájékozottsága, állásfoglalásának óvatos hazafisága a kutató számára magyarázatot nyer, ha kézbe veszi a három évvel később Vahot Imre neve alatt megjelent, s valójában hasonló című kiadványt. Ez utóbbinak szövege teljesen megegyezik a „Nagy Alajos kiadó” neve alatt megjelent kiadvány szövegével, ha eltekintünk néhány beiktatott kiegészítéstől vagy a kisebb változtatásoktól.⁵² Felfedve a szerző kilétét, talán érde-

⁵⁰ Gróf Batthyány Lajos az első magyar miniszterelnök élete és halála. Hiteles kútfőkből s kortársak emlékezéseiből összeállítva. Heckenast Gusztáv, Pest, 1870. A címlap előtt Marastoni 1867. évi Batthyányt ábrázoló arcképét találjuk. Ismereteink szerint ez a munka az első, amely Batthyány születési évének 1807-et tünteti fel, s nem 1809-et (amely azon alapult, hogy a halálos ítélet szövegében Batthyányt 40 évesnek mondták). Batthyányról szóló névtelen megemlékezést lásd még: Magyarország képekben. I. 173-177. Ez is Marastoni Batthyány ábrázolását közli.

⁵¹ Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élet- és jellemrajza, s a Pest város által rendezett országos, ünnepélyes temetésének leírása. A leghitelesebb eredeti források után kidolgozva, kiadja Nagy Alajos, mellékletül s magyarázatul a színtén általa kiadott nagyszerű temetési képhez. Rudnyánszky nyomda, Pest, 1870. A két idézet helye: 52., 74. A címlap előtt Batthyány mellalagos rajza, amelyet Nagy Alajos saját kiadói tulajdonaként jelöl meg, s a szövegben, lábjegyzetben utal az általa kiadott „nagyszerű temetési kép” létrejöttéhez Aul Józseftől kapott támogatására (76.). Mindezek alapján cleve felmerül a gyanú, hogy a kis könyvnek valóban csak kiadója Nagy Alajos. A kötet érdekessége még, hogy a kiadó a munkát gróf Károlyi Györgyné, Zichy Karolinának, „a dicsőült gr. Batthyány Lajos neje testvérének” ajánlja, „mint a legnemesebb lelkű, legszilárdabb jellemű magyar honlányok egyik vezérsillagának”. A kissé bonyolult ajánlás megengedi azt a feltételezést, hogy a könyvecske fényűző kötése (különleges zöld vászonborítás a fedélen, körbefutó dombornyomással, aranyozott betűkkel és a lapszék aranyozásával) Károlyné Zichy Karolina anyagi támogatásának köszönhető. A grófnő czeck szerint így kívánt hozzájárulni a sógorára való emlékezéshez, aki – a kortársak meggyőződése szerint – igen közel állott hozzá.

⁵² Vahot Imre: Gróf Batthyány Lajos, első magyar miniszterelnök élet- és jellemrajza... A leghitelesebb eredeti források s részint saját tapasztalásai s eddig még nagyrészt ismeretlen új adatok nyomán összeállította és megírta -. Kiadta Vahot Gyula. Kunosy és Réthy, Budapest, 1873. A két szöveg közötti különbség jelentéktelen, eltekintve az 1873. évi kiadás szövegének a pozsonyi országgyűlésen a király és a nádor által elmondott beszéd beiktatásától, Vahot 1848. évi – a rendőrség által elkobozott – „Országgyűlési emlék” című költeményének a Vasárnapi Újságból átvett szövegétől. Ez a második kiadás elhagyja, illetve körülírja Apponyi György kancellár, Zsófia főhercegasszony, valamint egy-egy esetben Horváth Mihály, illetve a szerző nevét. A címléírásból a fentiekben kimaradt az a szövegrész, amely Halász István Batthyány apotózását megörökítő litográfiáját népszerűsítette azzal, hogy ez a kiadvány „kimerítő és hű magyarázata” ennek az országszerzte elterjedt „remek műlapanak”. Ennek a litográfiának, amelynek közepén Batthyány egészalakos (a 32. jegyzetnél említett) szobrával, a szegélyen ábrázolva életének fontosabb állomásait, leírását és foróját lásd Batthyány emlékezete 233-234. Ez az 1873.

mes még idézni Vahot befejező gondolatát az újratemetésről: „Ez országos temetés Batthyány szellemére nézve a halhatatlanság, a feltámadás és kicngesztelődés nagy ünnepe volt...”⁵³

Batthyány hamvait a Kerepesi úti temetőben egy márványlapokkal fedett márványüregben helyezték el, mivel a mauzóleum építése ekkor még csak terv volt. A *Pesti Napló* már az újratemetés hírére gyűjtést indított, s az emlékmű tervére pályázatot hirdetett. A *Pesti Napló* 1870. július 2-i tudósítása szerint a június 30-i határidőre nyolc pályázat érkezett, amelyről a bírálóbizottság Horváth Mihály elnökletével július 4-én fog dönteni. A sajtó nem reagált ismereteink szerint a továbbiakra, még az 1848-49-es hagyományokat ápoló *Vasárnapi Újság* sem foglalkozott a kérdéssel. Igaz, a közfigyelmet a porosz-francia háború s rövidesen Párizs körülfárása és ostroma foglalkoztatta. A nemzeti adakozásból emelt Batthyány mauzóleum 1874-re készült el, s azt különösebb ünnepséggel avatták fel.⁵⁴

1870 után Batthyány Lajos mint történelmi személyiség is megkapta helyét a nyilvánosság előtt. 1871-ben készült Barabás Miklós litográfiája „Történelmünk korszakalkotói 1871” felirattal, amelyen az alsó sorban Széchenyi és Kossuth között ábrázolta őt a művész.⁵⁵ 1879-ben, negyven évvel a kivégzés után, Budán a Vizivárosban utcát neveztek el Batthyányról.⁵⁶ A szabadságharc történetéről megjelenő újabb munkák Batthyány személyével és tetteivel kapcsolatban az említett életrajzokra támaszkodtak. Új ismereteket hozott viszont 1887-ben a *Vasárnapi Újság* háromrészes közleménye, amely levéltári adatok felhasználásával írt Batthyány fiatalságáról.⁵⁷ 1888-ban, a pákozdi csata 40. évfordulóján elhunyt Batthyány özvegye. A róla szóló emlékezés nem egyszerűen mint a kivégzett miniszterelnök özvegyét méltatta, hanem mint „a fájdalomnak megkövült alakját”, mint élő Niobe szobrot, „amely a forradalmi év gyászára és borzalmaira nézett örökké vissza”.⁵⁸

Batthyány sajátos „rehabilitálása” egyébként ráirányította a figyelmet a nemzeti emlékezet 1849-cel összefüggő adósságaira, illetve sérelmeire: az aradi vértanúk emlékére, és a nemzeti érzésnek arra a sérelmére, amit a budai várban a Szent György téren még 1852-ben felállított Hentzi szobor folyamatosan provokált. Az aradi tizenhármat nem lehetett újratemetni, mert néhányuk tetemét megvesztegetés árán a kivégzés után kihantolták és titokban elszállították, míg mások, akiket a sáncárokba temettek, katonai területen nyugodtak.⁵⁹ Így

évi kiadvány sajátos módon kettős belső címlappal rendelkezik, mert a papírkötésűnek szánt kötet két eredetileg egy olyan borítóval látták el, amelynek címléírása – eltérően a belső címlap bőbeszédűségétől – csak a lényegre tartalmazza. Ezt követően vörös vászon keménykötést kapott aranybetűs nyomattal és a cser- és babérkoszorúval díszített koronás Kossuth-címerrel. Az eredeti papírborító címlapja felső felében ovális keretben Batthyány mellszobrának rajzát találjuk, amely valószínűleg a gyászszertartás alkalmából a templomban elhelyezett szobor ábrázolása. A két kötettről – és a korábban említettekről – lásd még Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban. Zala Megyei Levéltár, Zalaezerszeg, 1996. 7-10.

⁵³ Az idézet helye az 1870. évi kiadványban: 81.; az 1873. éviben: 113.

⁵⁴ A PN 1874. máj. 26-i esti kiadása a „Különfélék” rovatban így tudósított: „Gróf Batthyány Lajos temeci ma délelőtt tetették át az új mauzóleumba; az ünnepély egész csendben ment végbe, jelen volt a mauzóleumi bizottság elnöke Horváth Mihály püspök és a bizottság többi tagja, a város részéről a főpolgármester és a főjegyző. A szertartást Ráth József esperes apát végezte. A mauzóleum a Kerepesi út melletti temető legnagyobb monumentális síremléke.” A VU a „Mi újság?” rovatban hasonló rövidséggel számolt be az eseményről azzal a kiegészítéssel, hogy az áthelyezés „a más csaknem egészen kész, díszes mauzóleumba” történt. VU 1874. máj. 31. (22.) 348.

⁵⁵ Batthyány emlékezete 229.

⁵⁶ 1905-ben ugyancsak Budán, a volt Bomba teret Batthyány térnek nevezték el.

⁵⁷ Balogh Gyula: Batthyány ifjúsága. VU. 1887. 36-38. sz.

⁵⁸ Törs Kálmán: Gróf Batthyány Lajos özvegye (1815-1888). VU 1885. okt. 7. (41. sz.) 665-666. Közli Batthyányné 1840-ben készült portréját, és hangsúlyozza az özvegy szerepét a Magyar Gazdasszonyok Egyeslete létrehozásában.

⁵⁹ Katona Tamás: Az aradi vértanúk. Szépirodalmi Kiadó, 1979. I. 47-49.

tehát a közös emlékmű lehetővé a megoldás, amelyet országos adománygyűjtés eredményeként állítottak fel, és 1890. október 6-án lepleztek le Aradon. Bár a pártviszonyok az elmúlt húsz év alatt polarizálódtak, az aradi szoboravatást a mérsékelt sajtó nagy nemzeti ünnepnek és a kibékülés ünnepeként kívánta láttatni. Mint a *Pesti Napló* írta az avatás előtti napon: „Az a fátyol, amelyet 1867-ben Deák Ferencz a múltra borított, ez a fátyol fog holnap leomlani a múltról, s előttünk fog állni szobra a vértanúknak, akik szemrehányás nélkül fognak tekinteni a jelenre.”⁶⁰ Közben a fővárosban 1871 óta folyt a budai és óbudai honvédegyesületek kezdeményezésére a gyűjtés a honvédelelműre. 1887-ben az Országos Honvédegyelet megbízásából Ivánka Imre lett a szoborbizottság elnöke, s 1889-ben már megbízást adtak Zala György szobrászművésznek a tervek elkészítésére. 1892 októberében megérkezett a Brüsszelben öntött bronzszobor, de a hölgybizottság kezdeményezésére – amely egy bronzkoszorút akart a szobor talpatzára helyezettetni – a Várban, a Dísztéren csak 1893. május 21-én került sor a honvédszobor leleplezésére.⁶¹ Budavár visszafoglalásának 44. évfordulóját tehát a főváros méltó módon ünnepelhette.

1894. március 20-án meghalt Kossuth Lajos, temetésére ostromállapot közepette április 2-án került sor. 1896 pedig a millenniumi ünnepek esztendője volt, így az évtized – amelyben a politikai küzdelmek felerősödtek – érthetően nem sok figyelmet fordított Batthyány emlékére. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy 1892-ben Marczali Henrik egyetemes történeti összefoglalójában nagy terezt szentelt Magyarországtörténetének, s abban megerősíti a közvélekedést Batthyány kivégzéséről: „Az ellene hozott ítélet nem a forradalommal, hisz abban nem vett részt, hanem az alkotmányos szabadság megsemmisítésével látszott egyértékűnek. Oly kevéssé látszott indokoltnak elítélése, hogy abban udvari ármánynak, gyűlöletnek látták művét.”⁶² 1897-ben egy családtörténeti munka szolgáltatott új adatokat a volt miniszterelnöknek 1849. január 8-án a Károlyi-palotában történt letartóztatásához.⁶³ A Magyar Nemzet Története ún. millenniumi sorozatának zárókötetében pedig a szerző, Szilágyi Sándor így emlékezett Batthyányra: „Szobra nincs, méltó életrajza sincs, de a nemzet díszes mauzóleumot emelt dicső vértanújának, a hősnak és nagynak, a hajolni nem tudó, eszes és lovagias, igazi demokrata főúrnak.”⁶⁴ Az utolsó jelző nyilvánvalóan túlzás, de az életrajz és a szobor hiányolása teljesen indokolt volt.

Szilágyi Sándor nem csupán saját véleményének adott hangot. A fővárosban Eötvös József 1879-ben, Széchenyi István 1880-ban, Petőfi Sándor 1882-ben, Deák Ferenc 1887-ben kapott szobrot. Az Újépület lebontása napirenden volt, s Batthyány kivégzésének helyén – ahol október 6-án rendszeresen virágokkal emlékeztek a történetekre – indokoltnak látszott szobrot emelni. A főváros azonban – mint látni fogjuk – az Újépület lebontásának 1900. évi befejezése után az örökmécses felállításával mellett foglalt állást 1905. október 6-án. A szobor-

⁶⁰ PN 1890. okt. 5. (274.) c. old. A lap másnapi esti száma részletes tudósítást közöl az ünnepegről. Ebből az alkalomból jelent meg díszes kiadásban Az aradi vértanúk albuma, Varga Ottó szerkesztésében (Arad, 1890.), amelyet a PN okt. 4-i számában ismertettek.

⁶¹ A szobor felállításának történetére lásd Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Fővárosi Nyomda, 1934. 215-218. (a továbbiakban: Liber)

⁶² Marczali Henrik: Az újkor története, 1825-1890. Révai Testvérek, 1892. 731. A szerző szerint Andrássy Gyula már 1848 decemberében azt mondta volna Batthyánynak, hogy ha az osztrákok győznek, haragjuk leginkább ellene fog fordulni.

⁶³ Éble Gábor: A Károlyi-grófok nagy-károlyi várkastélya és pesti palotája. Eredeti kútfők nyomán írta – Hornyánszky ny., 1897. 80-83. A szerző hivatkozik a még élő Károlyi Györgyné, Zichy Karolina információira, s használta Bártfay László kéziratot naplóját. Itt említendő meg, hogy Károlyi Gábor úgy nyilatkozott, hogy Batthyány öngyilkossági kísérletének eszköztét, a kis tört Károlyiné csempészte be a siralomházba. Gracza György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története. Lampel Kiadó, (é. n.) V. 830. Az addigi irodalom Horváth Mihály közlését fogadta el (III. 565.), amely szerint a tört Batthyány fejpárnájában volt elrejtve.

⁶⁴ A magyar nemzet története. Szerkesztette Szilágyi Sándor. X. Írta Szilágyi Sándor. Athenacum, 1898. 311.

tervnek is voltak hívei, így 1906-ban megjelent egy olyan füzetke, amely Batthyány életrajzát foglalta össze, adakozásra buzdított, s amelynek tiszta bevétele egy részét a szerző a szoboralap javára kívánta fordítani.⁶⁵ Közben a *Vasárnapi Újság* 1905. április elején rövid cikkében tudatta, hogy Polgárdiban az eddig a Batthyány-család kastélyában őrzött bronz Batthyány szobrot a község jegyzőjének kezdeményezésére díszes talapzaton a község háza tánctermeiben helyezték el, szemközt Kossuth arcképeivel.⁶⁶ Ez a szobor azonban nem állt a nyilvánosság előtt. Köztéri szobrot a dualizmus éveiben Ikervárról, Batthyány volt birtokközpontjában (és vidéki állandó lakhelyén) állítottak a falu igazgató-tanítója fáradságos adománygyűjtésének eredményeként. A szobor avatására 1913. október 12-én került sor, amelyen nemcsak Batthyány két gyermeke: Beniczkiné Batthyány Ilona és Batthyány Elemér, hanem két unokája is részt vett, továbbá Zichy Aladár gróf, a Néppárt elnöke és Károlyi Mihály gróf, a Függetlenségi Párt elnöke.⁶⁷ A szoboravatás túlemelkedett helyi jellegén, de országos ügygá válnak az ellenzék számára. Felállították tehát Batthyány Lajosnak első – és máig egyetlen – egészalakos önálló közterületi szobrát. Ez utóbbi azonban olyan közterület, amelyet a kastélykert egyik sarkának levágásával alakítottak ki, vagyis telekkönyvileg a szobor magánterületen állott.

A dualizmus utolsó évtizedéből érdemes utalni egy kis könyvecskére, amely összefoglalva az addigi ismereteket és tévedéseket, a 60. évfordulón emlékezett Batthyányra.⁶⁹ Szólnunk kell még a korszak széles látókörű publicistájának megbízható nyomtatott forrásokat felhasználó Batthyány portréjáról, amely magyaráz és bírál is, de amelynek célja az, hogy közel hozza az olvasóhoz hőst. Mint fogalmaz: „A mártír alakja eltakarja az utókor szemé elől az embert és a politikust.”⁷⁰ Végül a világháború utolsó éveiben fontos lépésekre került sor. A szaktudomány rangos képviselője lépett fel és cáfolta meg az osztrák történettudományon azon állítását – amelyet az udvari körök az első pillanattól sugalltak –, hogy Batthyány

⁶⁵ Erdélyi Árpád: Gróf Batthyány Lajos, az első független magyar miniszterelnök élete és vértanúhalála. Történelmi adatok nyomán írta borzovai –. A szerző kiadása. Világosság Nyomda, 1906. A szerző ellenzéki beállítottságát mutatja, hogy miért tartja fontosnak Batthyány szobrának felállítását: „S c szent emlékü vértanúnak mindeddig nem hirdeti ércszobor hallhatatlanságát, szobor, mely felkiáltójel, élő tiltakozás gyanánt állna alkotmány és törvény tipró utódai előtt, hogy emlékeztessék őket arra, hogy a nemzet hő fiait nem felejtik és a haza árulóit érdemük szerint fogja büntetni.” 3-4.

⁶⁶ VU 1905. ápr. 9. (15. sz.) 234. A kis tudósítást amatőr felvétel szemlélteti, amely egy kardos-mentés alakot ábrázol, felismerhetően Batthyányt. (Köllő Miklós szobra.) A szobor méretét nem lehet megbecsülni, s az alatta levő szöveg (ami lehet emléktábla, de lehet alkalmilag odahelyezett fehér karton) nem olvasható.

⁶⁷ Az ünnepség leírása, Horváth György igazgatónak, majd Huszár Károly sárvári országgyűlési képviselőnek, a szoborbizottság elnökének beszéde, a megjelentek névsora (Vas és Győr megye és Szombathelyi képviselői, értelmiségiek). Szombathelyi Újság, 1913. okt. 12-i és 14-i száma.

⁶⁸ Talán ennek is szerepe volt abban, hogy a VU 1913. okt. 19-i száma a szobornak (Bory Jenő alkotása) egész oldalas képét adja a címlapon, a 829. oldalon közli a kastély, Batthyány Ilona és Elemér fényképét, majd felvételt a résztvevőkről, de egyetlen sor ismertetést nem ad. Érdekes, hogy sem a beszédekben nem utaltak az adakozókra, sem a szobor talapzatán nincs utalás az emlékmű állíttatóira. Az avatás körülményeiről, a szobor fényképével együtt lásd Varsányi Péter: Lesz-e „ragyogó szobra” Batthyáynak Szombathelyen? Vasi Szemle, 1994. 566-569.

⁶⁹ Farkas Emőd: Gróf Batthyány Lajos élete. Magyar Könyvtár, 111–112. Franklin Társulat, 1908. Bár a korábbi kiadványokban pontos dátumok szerepelnek, ebben a könyvecskében Batthyány elfogadásának dátuma jan. 13., búcsúünnepének kelezése pedig okt. 15.

⁷⁰ Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából. A Nyugat kiadása, 1911. 10. A szerző már ismeri Deák Ferenc sógorához intézett fontos levelét és Barsi József: Utazás ismeretlen állomások felé (1890) című emlékezéseit. Halász Imrétől mint szemtanútól tudjuk, hogy Batthyány gyászszertartásán Deák Ferenc a tömegtől *nem tudott hemenni* a templomba, s hogy Majláth György a főrendiház elnöke nem jelent meg.

1848. június 10-én Innsbruckban „kicsalta” a belátásra képtelen uralkodótól a Jellasicsot elítélő manifesztumok aláírását.⁷¹

A két világháború között

A monarchia széthullása és Trianon után a magyar államélet alapkérdései megváltoztak. A Bécsből való függés megszűnt, ami azt is jelentette, hogy Batthyány tragédiáját politikai szándékból felelgetni nem látszott indokoltnak. Szakmailag biztatónak ígérkezett, hogy a Klebelsberg Kunó által támogatott Fontes-sorozat (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai) 1848-49 történetének dokumentált megközelítését is ígérte, s azon belül várható volt Batthyány szerepének hiteles megismerése. Bár a kutatómunkát és a forráspublikációkat a kormány politikai megfontolásokból támogatta, azoktól közvetlen hasznot nem remélt. Mivel értelemszerűen forráskiadványokról volt szó, azok anyaga tudományos megközelítést biztosított. Ezeknek értékét nem csökkentette, ha a csatlakozó feldolgozásban aktuálpolitikai tendenciák is beszüremlettek.

Az új helyzet tehát szaktudományos megközelítéseket ígért, s azt, hogy a kutatások eredményeként az első felelős miniszterelnökről a szakma megbízható ismeretekhez jut. Ezek az adatok, s az immár három emberöltőnyi távolság 1849 eseményeitől, lehetővé teszik, hogy Batthyány Lajos tevékenységéről, politikai szerepéről reális kép alakuljon ki. Ez a történész szakma belülege lesz, s a közvéleményt és a politikát – feltehetően – nem nagyon fogja érdekelni. Tekintettel az ország akkori nehéz bel- és külpolitikai helyzetére, a közvélemény-formáló értelmiségi és hivatalnokréteg egzisztenciális gondjaira, ez a magatartás nem is válhatott ki megütközést.

A fejlemények azonban nem teljesen a fentiek szerint alakultak. Legalábbis abban az értelemben nem, hogy a Batthyányra történő emlékezés elvesztette politikai aktualitását vagy célzatosságát. Az országnak vagy szűkebb értelemben a fővárosnak ugyanis át kellett esnie két olyan emlékmű felállításán, amelyről még az 1910-es években döntöttek, de azok nem valósultak meg. Az egyik a Batthyány-örökmécses, a másik a Kossuth-emlékmű volt.

Említettük, hogy az Újépület lebontása után a főváros képviselőtestülete 1905. október 6-án úgy döntött, hogy azon a helyen, ahol Batthyányt kivégezték, nem szobrot, hanem örökmécses fognak állítani. 1907 februárjában elfogadták a pályázatot, 1909-ben elkészült a műépítész részletes terve, s megszavazták rá a szükséges pénzt, de a kivitelre – részben a tervezett változtatás, részben a háború miatt – nem került sor. Csak 1925-ben vették ismét elő a tervet, s 1926 januárjában elfogadták a végleges megoldást, s megkezdődhetett a kivitelezés.⁷² Az emlékmű felavatására a kormányzó, a kormányt képviselő Klebelsberg Kunó, Batthyány fia, Elemér és unokája, Batthyány László, a törvényhozás és a főváros küldöttségének, a hadsereg a politikai és a kulturális élet képviselőinek jelenlétében 1926. október 6-án került sor. Az ünnepi beszédet Pékár Gyula államtitkár, a Pécófi-társaság elnöke tartotta. Veretes közhelyeit nem kívánjuk idézni. Az örökmécses (elektromos égő által megvilágított rubinkahely) leleplezése után – és Pékár előtt – Sipőcz Jenő polgármester volt az, aki az eseményt politikai összefüggésekbe helyezte. Az egyéni és nemzeti tragédiáról, a nemzeti öszszecomlásról beszélve így fogalmazott: „Összecomlott azonban az az állam is, amely eddig elnyomónk volt, amellyel szemben a magyar nemzetnek nem csak sokszor vérrel kellett kivívnia a maga függetlenségét. A magyar vértanúk, a magyar hősök nem erre a függetlenségre

⁷¹ Angyal Dávid: 1848 történetéből. Századok, 1917. 419-428; Angyal Dávid: Még egyszer 1848 történetéből. Századok, 1918. 243-256.

⁷² Vö. Liber idézett művével. Az elfogadott tervet Pogány Móric készítette, akinek „befejezett pályatervét” 1910. március 12-én hagyták jóvá, de újabb módosítási tervek miatt késett a kivitelezés.

gondoltak. Ők Magyarországot akarták nagyvá tenni.⁷³ A hivatalos ünnepség azonban nem nyerte el minden politikai csoportosulás tetszését. Délután megjelentek az Országos Függelenségi Kossuth-párt vidéki szervezeteinek küldöttei, akik előtt Nagy Vincze nemzetgyűlési képviselő tartott beszédet, ostorozva a farizcusokat, akik Batthyány itteni emlékművéhez és Kossuth síremlékéhez zárandokolnak, de lélekben a Habsburgok visszahozására készülnek.⁷⁴

A Batthyány-örökmécses felavatása után tizenhárom hónappal sor került a parlament előtti tér északi oldalán a Kossuth-emlékmű leleplezésére. Ennek a szobor(csoport)nak a tervezése is közel két évtizeddel korábbra nyúlt vissza. A *Vasárnapi Újság* 1908 áprilisában fényképekkel illusztrálva számolt be a jutalmazott öt pályaműről, s közölte, hogy a bemutatott munkák közül egyedül Horvay János tervét tartotta a szoborbizottság megfelelőnek, mert az valóban emlékmű.⁷⁵ A megvalósítás azonban késett, illetve a háborús események (így a pénzalap inflálódása) ennek az emlékműnek a kivitelezését is akadályozták.⁷⁶ 1827. november 6-án került sor a szoboregyüttes ünnepélyes felavatására a kormányzó, József főherceg, a képviselőház és a felsőház küldöttei, az Egyesült Államok követe, az olasz királyi kormány és Torinó küldöttei, valamint számos közéleti személyiség jelenlétében.⁷⁷

A Batthyányról való megemlékezések sorába ez a Kossuth tiszteletére emelt szobor azért érdemel figyelmet, mert a középen álló Kossuth a Batthyány-kormány alakjai környezték: a fölalk jobbán (a középtől kifelé) Széchenyi, Eötvös, Klauzál és Esterházy, balján (a középtől kifelé) Batthyány, Szemere, Deák és Mészáros helyezkedtek el. Teljesen jogos a megoldásnak az a közelmúltban megfogalmazott bírálata, hogy az emlékmű a Batthyány-kormányt ábrázolja, középen Kossuthal, aki azonban ennek a kormánynak csak pénzügyminisztere volt. A művész nem az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) elnökét vagy a kormányzóelnököt ábrázolta, vagyis sem történelmileg, sem közjogilag nem állja meg a helyét ez a szoborcsoport.⁷⁸ A valóban meghökkentő ötletnek a magyarázata az, hogy a főváros közgyűlése Kossuth halála másnapján – a dísztemetés mellett – Kossuth-szobor felállításáról döntött, s a tervnek ennek kellett megfelelnie. A dualizmus éveiben azonban politikai botrányhoz vezetett volna az 1849. évi kormányzóelnök ábrázolása. A szoborbizottság 1918 után is ragaszkodott az eredeti elképzeléshez, csak annyi változtatás történt, hogy a minisztertársai fölött egyedülállóként ábrázolt Kossuth most egy szintre, de nem velük egy vonalba, hanem „egy lépéssel” eljük került.⁷⁹ Ami Batthyány alakját illeti, áldozata lett a művész azon határozott szándékának, hogy ne díszmagyarba öltözött portrékat faragjon, hanem, hogy „minden egyes alakban kifejeződjék élete, eszméje és tragédiája”.⁸⁰ A vértanúhalált halt Batthyányt Horvay lehgorgasztott fővel, jobbában törvénykönyvvel ábrázolta, s az

⁷³ Id. a Pesti Hírlap okt. 7-i számát. A PN részletes tudósításából (amely felsorolja a résztvevőket), azt is megtudjuk, hogy 1905-ben a lap kezdeményezte az emlékmű felállítását. A cikkből értesülünk, hogy Lobó István 96 éves honvéd is jelen volt, akit a Rókkantak házából két ápoló kísért. A Pesti Hírlap okt. 6-i száma még úgy tudta, hogy a kormány tagjai Bethlen István vezetésével meg fognak jelenni.

⁷⁴ A tudósítást erről lásd a PN okt. 7-i számában. A Népszava szerint az örökmécsesnél elhelyezett koszorú felirata így szólt: „A Habsburgok áldozatának – az Országos Függelenségi Kossuth-párt”.

⁷⁵ VU 1908. ápr. 19. (16. sz.) 314-317. Az értéklő szöveg szerint: „A Horvay szobra emlékü. Kossuthnak, a nagy negyvennyolcas időknek, az első felelős magyar miniszteriumnak, Kossuth eszméinek monumentális emléke.” Még megjegyzi: voltak, akik az agitátor Kossuthot szerették volna ábrázolni – a Petőfi szobor mintájára.

⁷⁶ Rajna György: Budapest szobrainak köztéri katalógusa. Budapesti Városfejlesztési Egyesület, 1989. 202. (a továbbiakban: Rajna)

⁷⁷ Részletes felsorolásukat lásd PN 1927. nov. 8.

⁷⁸ Póto János: Emlékművek, politika, közgondolkodás. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. MTA Történettudományi Intézet, 1989. 89.

⁷⁹ A szobor fotóját közli a PN nov. 6-i száma.

⁸⁰ Pásztor Árpád interjúja Horvay Jánossal, PN 1927. okt. 6. (226. sz.) 5.

alak teljes reményvesztettségét a balkéz erőtlen mozdulatával kísérte.⁸¹ Bár a művész tiltakozott az ellen, hogy alkotása „elégikus” lenne, Batthyány ábrázolása a volt miniszterelnök személyiségétől teljesen idegen, desperált figurát jelenített meg. A szoborcsoportot több kritika érte, de sor került politikai lépésre is az avatással kapcsolatban. A budapesti törvényhatósági bizottság szocialista frakciója levélben közölte a polgármesterrel, hogy a rendezvényen nem vesz részt. Ehhez csatlakozott a szociáldemokraták parlamenti frakciója is, amely a szoboravatás után akart a helyszínen nagygyűlést tartani, amit a rendőrség november 5-én betiltott.⁸² A kép teljességéhez tartozik, hogy a Kossuth-szobor felállításáról a *Magyar Szemle* hasábjain Szekfű Gyula, a Széchenyi-kultusz kezdeményezője emlékezett meg.⁸³

A Batthyányról szóló irodalom 1926-ban megbízható ismereteket nyújtó könyvecskével szaporodott. Szerzője eredetileg a Kisfaludy Társaság januári ülésén tartotta meg előadását Batthyány pöréről az időközben előkerült hivatalos iratok alapján.⁸⁴ 1927-ben a Századok közölt a volt miniszterelnök utolsó napjairól és kivégzéséről teljesen újszerű tanulmányt. Szerzője használhatta Batthyányné addig ismeretlen emlékezéseit férje fogságáról, s annak információit a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött hadbíróági és rendőri anyagokban végzett kutatással egészítette ki.⁸⁵ A szakma határain túlnövő igazi szenzációt jelentett, amikor 1932-ben megjelent az akkor 79 éves neves történétírónak, Károlyi Árpádnak Batthyány pöréről szóló nagy munkája. A pör iratait Haynau javaslatára a császári titkos levéltárba helyezték el, s csak 1918 után kerültek elő, amikor ezeket az anyagokat be kellett szolgáltatni az új osztrák államkancelláriának. Felbontva a GLB jelzéssel ellátott iratanyagot, a kancellária mint érdektelen visszaküldte a Staatsarchivnak. Ennek igazgatója hívta fel Károlyi Árpád figyelmét az irategyüttesre, aki az osztrák minisztertanácsi, külügyi és rendőrségi iratokban végzett intenzív kutatást, hogy a Batthyány ellen emelt vádak valóságtartalmát megvizsgálja. Így született meg a hatalmas kétkötetes munka, amelyből az egyik a pör történetét, a másik a pör iratait és függelékben azokat az alapvető fontosságú dokumentumokat tartalmazza, amelyek Batthyány miniszterelnöksége idején keletkeztek.⁸⁶ Károlyi munkája máig hézag-

⁸¹ Az elmondottak kiegészítésére lásd Varsányi Péter id. cikkét, *Vasi Szemle*, 1994. 569-570; közli a szétbontott és Dombóváron részenként felállított szoborcsoportból Batthyány ábrázolásának fotóját.

⁸² Lásd a PN nov. 3-i és nov. 5-i számát. A szocialisták kritikája az volt, hogy a jelenlegi kormány „mindennek az ellenkezőjét teszi, amiért Kossuth harcolt”. A szoboravatás előkészületei során nyújtotta be a kormány a Kossuth érdemeinek és emlékének megőrkötését, valamint március 15-ének nemzeti ünnepé nyilvánítását indítványozó törvényjavaslatot. Ez a polgári ellenzék is ellenállásra készítette, mert – mint fogalmazták – „a márciusi eszmék megvalósítása ettől a kormánytól teljesen távol áll”. (PN nov. 5.) A nagyobb politikai összefüggésekre lásd még Gyarmati György: *Március hatalma – a hatalom márciusa*. Fejeztek Március 15. ünnepelésének történetéből. *Paginarium*, 1998. 54-55. (a továbbiakban: Gyarmati)

⁸³ Szekfű Gyula: *Kossuth*. Budapesti szobrának leleplezésekor. *Magyar Szemle*, 1927. 293-296. A Kossuth-kultusz eredetéről szólva megállapítja: Kossuth már nem pártprogram. „Kossuth alakja pedig: összesűrített magyar történet.”

⁸⁴ Horánszky Lajos: *Gróf Batthyány Lajos tragédiája*. Írta és a Kisfaludy Társaság 1926. január 13-i székfoglaló ülésén felolvasta. Budapest, 1926. A pör kutathatóvá vált irataival Károlyi Árpád foglalkozott (lásd az 1. jegyzetet), aki ezek szerint azok egy részét az előadó rendelkezésére bocsátotta. (Az előadás egyébként Batthyány és Tisza István tragikus sorsának összehasonlításával kezdődött.)

⁸⁵ Friedreich Endre: *Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai*. Századok, 1927. és kiny. Friedreich Endre piarista paptanár volt, s mint gróf Batthyány Elemér (1847-1932) gyóntatója a gróf megbízásából Batthyányné emlékezéseit készült publikálni. Ez máig ismeretlen okból elmaradt, de hagyatékában az emlékezések gépelt másolata – néhány más nagy értékű dokumentum kíséretében – fennmaradt. (Az emlékezésre lásd még a 112. jegyzetet). Friedreich tanár úr publikált még egy kisebb esszét Batthyányról: *Gróf Batthyány Lajos laibachi fogsága*. Stephancum nyomda, 1930.

⁸⁶ Vö. Károlyi idézett munkájával. A két kötet terjedelme 658, illetve 692 oldal. Károlyi az előszóban beszámol a pöriratok utáni nyomozásáról, azok előkerüléséről, a feldolgozás módjáról, majd megjegyzi: „A pör története egy nagydarab hát 1848 magyar történetéből.”

pótló, a megbízható ismeretek tárháza. Az általa bemutatott Batthyány azonban lojálisabb és Kossuthtal ellenségesebb, mint azt ma látjuk. Igaz, a volt miniszterelnök védekezése alapot szolgáltatott egy ilyen kép megrajzolására. A munka másik érdekessége, hogy Károlyi szerint Haynau volt az, aki megakadályozta, hogy a kegyelmi kérvény a fiatal császár elé kerüljön. Így Batthyány kivégzéséért nem az udvar, hanem a teljhatalommal felruházott bosszúvágyó főparancsnok a felelős.⁸⁷ Károlyi Árpád érdeme, hogy a pör anyaga alapján bizonyította be – amit a közvélemény mindig tudott, ha hangosan nem mindig hirdette –, hogy Batthyány pöre „premeditált politikai gyilkosság”, vagyis koncepció pör volt.⁸⁸

A szakma tisztelettel és nagy elismeréssel fogadta Károlyi munkáját, amely a feldolgozás formájában is újat nyújtott azzal, hogy nem az időrendet, hanem a pör menetét és a vádak egymásutánját követte, s így vette vizsgálat alá Batthyány miniszterelnökségének egyes kérdéseit.⁸⁹ Az így kialakult kép nemcsak a miniszterelnök tevékenységét ábrázolta, hanem gazdag anyagot szolgáltatott a horvát-magyar és az osztrák-magyar viszony árnyaltabb megismeréséhez is. Mint Szekfű Gyula fogalmazta: az I. kötet „Batthyány egész szereplésének magisztrális leírása, teljesen új anyaggal és szempontokkal: mondhatjuk, hogy 1848. április-október történetét Károlyi műve előtt nem ismertük.”⁹⁰ Ezt az ismeretanyagot Károlyi rövidesen tovább bővítette mind a mai napig meg nem haladott munkájával, amelyben az 1848. évi törvények elfogadását dolgozza fel, s adta ki annak legfontosabb dokumentumait.⁹¹ Ennek a munkának Batthyány vonatkozásában az a legérdekesebb része, amikor bemutatja, hogy Ferenc Károly főherceg minden ügyeskedése ellenére a miniszterelnök miként kényszeríti ki az Erdélyvel való unió szentesítését. Ez a Batthyány nem emlékeztet a hadbírótság előtt álló Batthyányra: határozott, jól érvel, s bár udvariasan biztosítja a főherceg számára az önigazolás lehetőségét, valójában rábizonyítja, hogy valótlan állított.⁹²

A történész szakma a háborúig érdemben újat nem publikált Batthyányról. A képzőművészet azonban adott még valami újat emlékéhez: a Károlyi-palota (ma Petőfi Múzeum) oldalfalán felavatták a Batthyány elfogását ábrázoló domborművet.⁹³ A háború kitörését követően, 1941. október 6-án sajátos megemlékezés történt a Batthyány-örökmécsesnél: ifjúmunkások antifasiszta tüntetésére került sor.⁹⁴ Az első pillanatban meglepő demonstráció magyarázata az, hogy ekkor Ausztria már a Német Birodalom része, így Batthyányra emlékezve lehetett németellenes, illetve antifasiszta tüntetést szervezni. Mindenesetre elmondhatjuk, hogy ez nemcsak az első antifasiszta tüntetés volt, hanem egyben az első eset, amikor emlékművénel valójában nem az első miniszterelnök mártírúrára emlékeztek.

⁸⁷ Lásd Károlyi I. 548-553. Újabb kutatások azonban azt bizonyítják, hogy az osztrák minisztertanács azon döntését, hogy a halálos ítéletet Haynaunak jóváhagyásra előbb fel kell terjeszteni, nem Schwarzenberg miniszterelnök változtatta meg Haynau követelésére. Az uralkodó volt az, aki a minisztertanács döntése előtt, már augusztus 29-én tájékoztatta a teljhatalmú főparancsnokot, hogy a kivégzésekről *utólag* kell jelentést tennie. Hermann Róbert: Újabb adatok a Batthyány Lajos elleni felégálulási perhez. (Kézirat; sajtó alatt a Vas Megyei Levéltár kiadásában.)

⁸⁸ Károlyi I. 588.

⁸⁹ 1848 ismert kutatói közül Friedreich Endre a Levéltári Közlemények 1932. évi, Angyal Dávid a Századok 1933. évi számában írt ismertetést Károlyi könyvéről. Recenzió jelent még meg a Katolikus Szemle 1932. évi, a Protestáns Szemle, a Magyar Szemle és a Napkelet 1933. évi számában.

⁹⁰ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. Egyetemi Nyomda, 1936. V. 633.

⁹¹ Károlyi Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvények az udvar előtt. Magyar Történelmi Társulat, 1936. (a továbbiakban: Károlyi 1936.)

⁹² Ti. hogy nem érkezett még meg Bécsből, az Erdélyi Kancelláriától az erdélyi országgyűlésen elfogadott és felterjesztett unió törvényjavaslat; lásd Károlyi 1936. 186-196.

⁹³ Ispánki József művét 1941-ben állították fel; pontos időpontja nem ismert. Lásd Rajna 219.

⁹⁴ Magyarország története 1918-1945. Szerkesztette Hajdú Tibor, Tilkovszky Loránd. Akadémiai Kiadó, 1984. 1065. Az illegális kommunista párt ifjúsági bizottságának szervezésében azután november 1-jén megkoszorúzták Kossuth és Táncsics síremlékét is.

A Batthyány-kép 1945 után

A Horthy-korszak a 19. század közepének Széchenyi István iránti tiszteletét – határozottan forradalomellenes éllel – kultusszá fejlesztette. Az ország második világháborús veresége után a Moszkvából hazatérő kommunista emigráció – amely rádióját Kossuthról nevezte el – magától értetődően fordult szembe az értelmiségi körök Széchenyi-kultuszával. Csak idő kérdése volt, hogy megkezdődjék Kossuth politikai célzatú eszményítése. Erre jó alkalmat ígért 1848 közelgő századik évfordulója. A kisajátítás azonban a vártnál hamarabb megtörtént: az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások előtt a járóklók csodálkozás-sal olvashatták a nemzeti színekkel szalagszerűen keretezett tömör fogalmazású választási plakátot: „1848 Kossuth – 1947 Rákosi.”

A kommunista párt 1947-től igen körültekintően készült a centenáriumra, jó esélyt látva arra, hogy a száz év előtti események magyarázatát kisajátíthatja, s hogy magát Kossuth és a forradalom örökösékként tüntesse fel.⁹⁵ A vesztes háború után az újat teremtés általános igényét és reménységét össze lehetett kapcsolni 1848 forradalmi lendületével, és annak szüntelen hangoztatásával, hogy 48 aktuális célkitűzéseit: a függetlenséget és a nemzeti felemelkedést csak a kommunisták tudják biztosítani. Ők az örökösei Kossuth függetlenségi politikájának, Petőfi népi demokratizmusának és világszabadságot hirdető hevületének, Táncsics következetes, osztályához hű magatartásának és politikájának. Azok ellen pedig, akik a forradalmi tapasztalatokon alapuló, a nép érdekeit szolgáló programot – a kommunisták célkitűzéseit – akadályozzák, ugyanúgy jogos a fellépés, mint annak idején Windisch-Grätz kiszolgálói ellen.⁹⁶

A centenáriumi ünnepek eszmei irányvonalát természetesen Révai József fogalmazta meg. A *Szabad Nép* 1948. március 14-i számában közölt vezércikke már címében is jelezte 1848 új megközelítésének igényét: „Kossuth, Petőfi, Táncsics öröksége.”⁹⁷ A terjedelmes cikk fontos, később az alapfokú szemináriumok hallgatóiban is tudatosított elméleti megállapítással indul a néptömegek történelmet formáló szerepéről. Eszerint 1848-ban először léptek fel „a demokratikus népi erők önálló tényezőként, gyakoroltak komoly, sokszor döntő befolyást az események menetére, hirdettek önálló programot, a napirendben lévő kérdések radikális megoldását követelve”. Ezt követte a címben szereplő három történeti személyiség aktualizált értékelése, élén Kossuthal, akiről egyszerre tudta meg az olvasó, hogy nem csak a liberális nemesség vezetője volt, és azt is, hogy a magyar parasztság igazi vezetője valójában nem ő, hanem Táncsics. A parlament másnapi ünnepi ülésén – amelyet egyébként Nagy Imre, a Ház elnöke nyitott meg – Révai további 48-as szereplőket minősített. A *Szabad Nép* március 17-i számában a beszéd rövidített változatában a szövegből kiemelt alcím: „Férfiak, akik cselekedni mertek” után a reformkorban kiemelkedő szerepet vitt, később habozó és megalkuvó magatartást tanúsított – de említésre méltó – politikusok felsorolása következik. Ezek előtt – mondotta Révai – „mégis meghajtjuk fejünket egy Eötvös József, Klauzál Gábor, Nyáry Pál, egy Bezerédy és Bcöthy előtt” mert egy ideig ők is vitték a fáklyát. Majd így

⁹⁵ A felkészülésre lásd Szabó Róbert: Politikai propaganda és történelmi ünnep. Adalékok az 1848. márciusi centenáriumi ünnepek történetéhez. *Történelmi Szemle*, 1998. 215-226. (a továbbiakban: Szabó); továbbá Gyarmati 98-106. A kötet a korabeli rendezvényekről számos felvételt közöl.

⁹⁶ Lásd erre Rajk László beszédét; Gyarmati 98.; tovább Gerő András: Az ellopott forradalom. *Rubicon*, 1998/2. 44-50. Gerő közli Révai József ünnepi beszédének Kossuthra, Petőfire és Táncsicsra vonatkozó részét.

⁹⁷ Érdemes megemlíteni, hogy az illegális kommunista párt által szervezett 1942. március 15-i tüntetés résztvevői is Kossuth, Petőfi és Táncsics képei alatt vonultak. Pintér István: A Magyar Történelmi Emlékbizottság és az 1942. március 15-i tüntetés. *Századok*, 1966. 366. A három személynek a modern munkásmozgalom szempontjából történt – kritikától sem mentes – értékelését lásd az 1929-ben megjelent és Madzsar József által szerkesztett „Társadalmi Lexikon”-ban, amelyben Batthyány Lajos címszó nincsen.

folytatta: „Ma látjuk és tudjuk, hogy Kossuth Lajosnak volt igaza Széchenyivel szemben, és Petőfinek Vörösmartyval szemben.” De ezért nem tépjük le a babért a magyar költészet és a magyar haladás egyik legnagyobb alakjának homlokáról, „s azt is tudjuk – folytatta az ellentozást a szónok –, hogy Széchenyi Istvánnak ott van a helye népiünk szívében, a magyar haladás úttörőinek végelláthatatlan sorában”.

Ezzel véget ért a leszűkített magyar panteon lakóinak számbavétele. Batthyány Lajos neve itt, s tudtunkkal ezeknek az ünnepeknek során nem hangzott el. Az első felelős miniszterelnöknek annyi megtiszteltetés jutott, hogy március 15-én reggel kegyeletos megemlékezések sorában megkoszorúzták a Kossuth- és a Batthyány-mauzóleumot, Táncsics és Klapka sírját, a Petőfi és a Kossuth szobrot s a fővárosi temetők honvédsírjait.⁹⁸ A centenárium sajtójának reprezentatív gyűjteményét átnézve csak egyszer találunk olyan szöveget, amely Batthyányt és kormányát említi, igaz, elmarasztaló formában. Ez Eckhardt Ferenc ekkor megjelent könyvének bírálata, amelyben az ifjú recenzens azt veti szemére a szerzőnek, hogy „nem emeli ki Batthyány és kormánya többségének megalkuvó, kompromisszumra törekvő politikáját”, és igazolni igyekszik Batthyány Kossuth-ellenes fellépését. De elhanyagolja Eckhardt Ferenc a nép szerepét is, mert miközben Kossuth a forradalom balszárnyával szövetségbe, a pesti nép segítségével „rábírija a többségében megalkuvó parlamentet” a szabadságharc kormánya, a Honvédelmi Bizottmány létrehozására, a szerző helyett Batthyány tevékenységével foglalkozik.⁹⁹

A centenárium tiszteletére a kommunista párt reprezentatív tanulmánykötetet adott ki, amely 1949-ben jelent meg. Ebből témánk szempontjából az az írás érdekes, amely a pártküzdelmeket, illetve a kormány(ok) politikáját vizsgálja. A korabeli sajtó, emlékezések és forráskiadványok alapján a szerző – részletes, kritikai megjegyzései ellenére is – tárgyilagos képet rajzol Batthyány tevékenységéről. Kivégzéséről, valamint az aradi kivégzésekről azonban semmit sem szól. Az agitációs szempontokban bővelkedő befejezésben azonban sajátos érték- és időrendben szerepelteti a volt miniszterelnököket: „Széchenyi, Batthyány és Görgey egyaránt a nemzeti átalakulás, a progresszió harcosaként léptek fel, sőt noha végeredményben mindhárman a reakció eszközcivé váltak a nemzeti harc egymást követő, mind élesebb szakaszain, mindegyikük az előzővel szemben, Batthyány Széchenyivel, Görgey Batthyánnyal szemben is a progressziót és a nemzeti küzdelem előbbre vitelét képviselte.”¹⁰⁰ A forradalom és szabadságharc átértékelésének munkáját a Kossuth születésének 150. évfordulójára kiadott, népfrontos alapon szervezett és többségében megbízható szakmai kvalitásokat felmutató emlékkönyv tetőzte be. A Batthyány tevékenységét érintő releváns tanulmány Kossuth szerepét olyan „személyi kultuszos” megközelítésben mutatja be, hogy a miniszterelnök neve alig fordul elő az 1848 április-szeptember közötti időszakot tárgyaló anyagban. Amikor mégis szó esik róla, az hangzatos, de alaptalan elmarasztalás. Kossuth a béke megvédése érdekében akarja a nemzetet felfegyverezni – mondja a szerző –, s a Batthyány-kormány is békét akar. „De ezt azért véli elérhetőnek, ha a nemzet nem szervezi meg fegyveres önvédelmét.”¹⁰¹ Ez a Kossuth ábrázolás az „egyszemélyes vezetés” tökéletes történeti előképe. Kossuth – a tömegek támogatásával – teljesen önállóan tevékenykedik, függetlenül a kabinettól,

⁹⁸ Szabó 223.

⁹⁹ Eckhardt Ferenc: 1848 a szabadságharc éve. Káldor György kiadása, 1948. A kritikára lásd Gerő András: Az államosított forradalom. 1848 centenáriuma. Új Mandátum, 1998. 243. (A cikk a Fialat Magyarország 1948. jún. 29-i számában jelent meg.)

¹⁰⁰ Mód Aladár: Pártharcok és a kormány politikája 1848-49-ben. Szikra kiadás, 1949. 182. A Batthyány-Görgey konfliktus kétségtelenül konstrukció. Azt azonban mutatja, hogy a múltbeli „belső árulók” leplezése még nem volt napirenden, így Görgeyt nem nevezi árulónak.

¹⁰¹ Spira György: Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel. Kossuth Emlékkönyv, Akadémiai Kiadó, 1952. II. 184. Az I. kötet előszó helyett közli Révai József avatóbeszédét, amelyet az 1950-ben lebontott 1927. évi Kossuth-emlékmű helyén emelt Kossuth-szobor felavatásakor mondott 1952. szept. 19-én.

annak fejtől, sőt valójában a kezdetektől azzal ellentétben. Nem járt jobban Batthyány az 1951-ben a nagyközönség számára kiadott „A magyar nép története” rövid áttekintésben sem. Eszerint Batthyány-kormány „kompromisszumra törő” politikát folytatott, s „a bukott kormány csődje” vezetett ahhoz, hogy az országgyűlés kormánypárti többsége megválasztotta a radikálisokból álló Honvédelmi Bizottmányt. Végül arról értesül az olvasó, hogy Haynau tizenhárom „forradalmi tábornokot” végeztetett ki Aradon, „s ugyanaznap még a megalkuvó volt miniszterelnököt, Batthyány Lajost is főbelövette”.¹⁰²

Tartozunk az igazságnak azzal, ha Batthyány elhamarkodott és „vonalas” kritikájának magyarázatát nem csupán Révai ki nem mondott elmarasztalásában keressük. Jelentős szerepe volt ebben Károlyi Árpád tekintélyének, a Batthyány pöréről írott hatalmas munkából kikerekedő képnek, amely a miniszterelnököt lojálisnak, az összeütközést elkerülni akarónak és olyan politikusnak mutatta, aki Kossuthal ellentétes célokat követett. Ez az ábrázolás fordult negatívba Batthyány esetében. Ez a felfogás a kivégzést a bosszú művének tekintette, de úgy tűnik, hogy hajlamos volt – talán a Rajk-per árnyékában – a történeteket valamiféle politikai „üzemi balesetnek” tekinteni. Sürgős agitációs feladatok, a társadalomtudományok teljes alárendelése a pártnak magyarázzák tehát Batthyányt és kormányának ezt az ábrázolását 1847-1952 között. A politika elfordulása 1848 eseményeitől, további kutatások a tisztázatlan vagy ellentmondásos jelenségek esetében tisztultabb, árnyaltabb képet ígértek. Erre egyelőre nem került sor, mert az egyetemi használatra 1957-ben megjelent kézikönyv változatlanul a Batthyány-kormány „elhibázott politikájáról”, a baloldalnak a kormány „felemás politikája” elleni küzdelméről szól, s az OHB kormányzati feladatkörbe lépését Batthyány „távolléte” kapcsán említi, de nem szól lemondásáról.¹⁰³ 1959-ben önálló kötetben jelent meg Spira György elegáns stílusban írott nagy munkája 1848-49-ről. A rendelkezésre álló bővebb terjedelemben – nagyjából azonos szerkezetben – a szerző nézeteihez következetesen tárgyalja az eseményeket. A forradalmár Petőfi, a néptömegek támogatását élvező Kossuth és a parasztság érdekeit következetesen képviselő Táncsics mellett a megalkuvó Batthyányt – érthetően – nem jut kellő méltatás. A volt miniszterelnök kivégzésének ismertetésénél némileg differenciálódott a szerző szövege, talán nem függetlenül egy másik miniszterelnök közelmúlt kivégzésének hatásától. Eszerint: „A forradalom vezető politikusai közül kivégzettek hosszú sorát október 6-án, Latour halálának évfordulóján Batthyány Lajos nyitotta meg, aki mindvégig becsülettel ragaszkodott a nemzet törvényekben biztosított jogaihoz, de akinél nagyobb hűséget királya iránt senki sem tanúsított.”¹⁰⁴

Ismeretes, hogy 1956 októberében új tartalommal jelentek meg az 1848. márciusi követelések.¹⁰⁵ A nagyjelentőségű események elmosták annak emlékét, hogy Rajk temetése „árnyékában” az ELTE Történettudományi Karának (ekkor önálló kar volt 1953-57 között) fiatal tanárainak és diákjainak kezdeményezésére sor került október 6-án délután a Bat-

¹⁰² A magyar nép története. Rövid áttekintés. Szerkesztette Köpeczi Béla. Művelt Nép, 1951. A VII. fejezetet: Polgári forradalom és nemzeti szabadságharc (1848-1849). Írta Spira György. A vaskos, 539 oldalas kötetet részre bontva kiadták ideiglenes középiskolai tankönyvnek is.

¹⁰³ Magyarország újkori története 1790-1918. Tankönyvkiadó, 1957. kézirat gyanánt. A 8. fejezet: Polgári forradalom és nemzeti szabadságharc. 1848-1849. Spira György munkája. Itt jelenik meg először az a gondolat, hogy szeptember 16-án a baloldal – ha akarja – magához ragadhatja a hatalmat. Arról nem esik szó, hogy az említett parlamenti események alkalmával Batthyány olyan kijelentést tett, hogy a kialakult válsághelyzetben a nemzet nem köteles a törvényeket tiszteletben tartani.

¹⁰⁴ Spira György: A magyar forradalom 1848-49-ben. Gondolat, 1959. 585. A szerző a kötet végén (589. o.) az 1953. november – 1954. júliusi dátumot adja meg mint a kézirat befejezésének időpontját. Ez lehet az az időpont, amikor munkája elkészült, és azt munkahelyi vitára lehetett bocsátani. Az azonban nehezen képzelhető el, hogy abban akkor ne lettek volna Rákosi-idézetek, míg a kötetben nincsenek. (A Révai-idézetek megmaradtak.) A kötetet egyébként figyelemre méltóan gazdag képanyag illusztrálja, ami első lépése Spira György 1848-49-et illető egyedülálló ikonográfiai teljesítményének.

¹⁰⁵ Gyarmati 139-151.

thyány-örökmécsesnél tartott megemlékezésre. A rendezők megkapták a hivatalos engedélyt azzal a feltétellel, hogy egyidejűleg emlékezzenek meg az 1941 októberében ott lezajlott tüntetésről.¹⁰⁶ Ebben az akcióban – amelyet az akkori légkörben akadályozni nem, csak hivatalossá tenni lehetett – a történclem szakos hallgatók és részben tanáraik elégedetlensége nyilvánult meg Batthyány történelmi szerepének és személyének bántó mellőzése miatt. E sorok írójának a hivatalosnak tekinthető Batthyány-képpel kapcsolatos fenntartásait levéltári kutatásai erősítették meg. Szakdolgozatának, az 1848. évi első honvédszázaljak szervezésének témájával tovább foglalkozva arra a felismerésre jutott, hogy Batthyány a minisztertanács döntése alapján saját hatáskörében szervezte a nemzetőrséget, s ennek következtében a honvédek toborzása, kiképzése és felszerelése is az általa létrehozott külön hivatal feladata volt. Elsősorban ezek az új ismeretek fogalmazódtak meg az *Élet és Tudomány* 1959. októberi első számában megjelent cikkben, amely természetesen tiszteletben tartotta a szakma számos megállapítását, tette azt néhány esetben a szerkesztő aggályainak eloszlatására.¹⁰⁷ Ugyanennek a kritikai lendületnek a terméke volt egy olyan tanulmány, amely az első honvédszázaljak felállításának kezdeményezésével, illetve annak előzményeivel foglalkozott. A már említett szakdolgozat anyagának, de mindenekelőtt a feladat buktatóinak ismeretében e sorok írója tanulmányt készített a Batthyány-kormány 1848. május 10-20. közötti válságos napjairól. Célja az volt, hogy cáfolja azt a megalapozatlan állítást, amit az 1959-ben megjelent összefoglalás fogalmazott meg, hogy a honvédszázaljak felállításának kikényszerítése volt a baloldal legnagyobb sikere a népképviselői országgyűlést megelőző időszakban.¹⁰⁸ Mivel a tanulmány a centenáriumi ünnepek által sugallt egyik alaptételt: a forradalmi erők kezdeményező szerepét vonta kétségbe, nem késett a „hivatalos” reagálás,¹⁰⁹ jóllehet az írás németül jelent meg. A vádaskodással felérő kritika semmi visszhangot nem váltott ki, vagyis levonható volt a tanulság: a Batthyány-kérdésben nincs „hivatalos” álláspont, elhárult a kutatás – pontosabban az új eredmények publikálása – elől az akadály.

Ennek viszonylag hamar nemcsak bizonyítékát adta, hanem határozottan a Batthyány körüli homály eloszlatását sürgette Andics Erzsébet a 120. évfordulóra a *Népszabadságban* megjelent cikke. Eszerint a magyar marxista történetírás 1848-49-cel kapcsolatban számos kérdést tisztázott, „ennek a nagy munkának hatósugara azonban Batthyány szerepét csak kevésbé érintette. Magyarán mondva: van még adósságunk az első magyar miniszterelnök alakjának lényegében igaz, adataiban hiteles, történelmi nagyságához méltó, mélyenszántó és sokoldalú megrajzolása terén.”¹¹⁰ E sorok írója akár biztatásnak és elismerésnek tekinthette

¹⁰⁶ Varga János, az akkori dékán helyettes közlése, aki a 48-ra emlékező ünnepi beszédet tartotta. A Szabad Nép okt. 7-i száma „Ünnepség a Batthyány-örökmécsesnél” címmel rövid tudósítást közölt. Eszerint a rendezvényt a Hazafias Népfrent budapesti bizottsága, az MDP Központi Vezetőségének Párt-történeti Intézete és a Magyar Történelmi Társulat rendezte. A másik megemlékezést Hollós Ervin, a DISZ Központi Vezetőségének titkára tartotta.

¹⁰⁷ Batthyány Lajos. Az első magyar miniszterelnök halálának 110. évfordulójára. *Élet és Tudomány*, 1959. okt. 4. (41. sz.) 1283-1287. A cikk befejezése: „Hibái és tévedései ellenére Batthyány Lajos egyike történelmünk nagy államférfiainak, aki békés időkben nagyszerű alkotásokkal ajándékozhatta volna meg nemzetét, de a forradalmi hullám – amelyet megállítani akart – elsodorta, félreállította. Tragikus halála évszázados Habsburg-ellenes küzdelmeink vértanúinak sorában megisztiló helyet biztosít az első magyar miniszterelnöknek.”

¹⁰⁸ Zehn kritische Tage aus der Geschichte der Batthyány-Regierung (10-20 Mai 1848). *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica II.* Budapest, 1960. Magyarul: Urbán Aladár: A nagy év sodrában. *Tanulmányok 1848-ról.* Magvető Könyvkiadó, 1981.

¹⁰⁹ Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Akadémiai Kiadó, 1964. Lábjegyzet: 209-211.

¹¹⁰ Andics Erzsébet: Miért Batthyány? *Népszabadság*, vasárnapi melléklet. 1969. okt. 5. A cikk mindenképpen jeladás volt. Ez magyarázza, hogy a következő évben, tehát a 121. évfordulón a budai Batthyány utcában emléktáblát avattak „a magyar polgári átalakulás egyik kiemelkedő előharcosának és az

zt a megállapítást, függetlenül attól, hogy a cikk írójának volt-e ismerete arról, hogy 1965 májusában sikerrel védte meg azt a disszertációt, amely levéltári kutatások alapján bizonyította: Batthyány az első honvédszászlóaljak megszervezésével a pákozdi győzelm, valamint a szabadságharc honvédseregének alapjait teremtette meg.¹¹¹ A situáció érdekessége, hogy előzetes felkérés alapján a *Kortárs* számára írt esszéje szinte egy időben jelent meg Andics Erzsébet írásával. Az esszé – hangsúlyozva Batthyány seregszervező tevékenységét – szerepének méltánytalan bemutatását Károlyi Árpád minősítésének visszajára fordításában látta. Értékelésében lényegében megismételte a tíz évvel korábbi álláspontját: „Más körülmények között Batthyány Lajost a liberális és alkotmányos magyar közélet építőjeként és nem nemzeti vértanúink egyikéként tartanánk számon... Batthyány tragikum, hogy miközben a forradalmat akarta feltartóztatni, az ellenforradalom áldozatául esett. Tévedései ellenére az első magyar miniszterelnököt legnagyobb államférfiaink között kell hogy számon tartsa az emlékezt.”¹¹² Ezeknek az éveknek a terméke még az 1848. május 10-i Lederer elleni tüntetés szétverését követő kormányválságot, Nyáry Pál és Kossuth szerepét vizsgáló tanulmány, amelynek célja az volt, hogy kimutassa: nem lehet beszélni arról, hogy 1848 májusában bármifélc szövetség létezett volna Kossuth és a radikálisok között.¹¹³

A szabadságharc 125. évfordulója – a központi akaratnak megfelelően – Petőfi születésének 150. évfordulója jegyében zajlott.¹¹⁴ Természetesen egy ilyen jeles évfordulót a történelem szakma sem mellőzhetett, így 1973 decemberében az MTA Történettudományi Intézete és a Történelmi Társulat konferenciát szervezett 1848 kérdéseiről. A referátumokat a témakör legismertebb kutatói tartották, s az előadások a polgári átalakulás jogi aspektusával, a gazdasági kérdésekkel, a parasztság vagy a nemzetiségek magatartásával és a forradalom nemzetközi helyzetével egyaránt foglalkoztak. A Batthyány-ábrázolás szempontjából Spira György referátuma érdemel figyelmet, amelyben az előadó elismerte, hogy a történetírás „1956 előtt” nem csak Batthyányról festett indokolatlanul kedvezőtlen képet, továbbá azt is, hogy Kossuthról pedig sokszor indokolatlanul kedvezőbb képet rajzolt. Ugyanakkor elítélően szólt azokról, akik felcserélik az előjelket, osztoznak Batthyány és kormánytársainak Bécs iránti illúzióiban és vitatják a korabeli baloldal kritikájának jogosultságát.¹¹⁵ Ilyen előzmények után a szakma érdeklődéssel várhatta a készülő „tízkötetes” sorozatában a forradalom és szabadságharc új szintézisét. Erre magától értetődően Spira György kapott megbízást, akinek munkája 1976 tavaszán nyilvános vitára került, s 1979-ben – megállapíthatóan lényeges változások nélkül – megjelent. Az új összefoglalást már nem uralta Petőfi és Kossuth szerepe, mint jellemezte az a húsz évvel előtti kiadványt, elmaradtak a lábjegyzetekben a klasszi-

első magyar felclős kormány elnökének emlékére, akit forradalmi szereplésének megtorlásául 1849. október 6-án jogtíró bírói ítélet alapján kivégeztek.”

¹¹¹ A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. 1973-ban az Akadémiai Kiadó jelentette meg.

¹¹² A magyar Egmont. Batthyány Lajos halálának 120. évfordulójára. *Kortárs*, 1969. 1627-1635. (Az írás a főszerkesztő felkérésére készült.) Megemlítendő még, hogy az esszé megírásához, e sorok írója ismét elővasta Károlyi Árpád munkáját, s felfigyelt az addig elhanyagolt megjegyzésére, hogy Friedreich Endre rövidesen kiadja Batthyány özvegyének emlékezéseit. Mivel ez nem történt meg, de Friedreich tanár úr hagyatékában fennmaradt annak gépelt másolata, így az illetékesek hozzájárulásával az megjelenhetett a *Századok* 1981. 3. számában.

¹¹³ Agitáció és kormányválság 1848 májusában. *Történelmi Szemle*, 1970. 3. és A nagy év sodrában, 209-259.

¹¹⁴ Bár e sorok írója az évfordulónak köszönheti, hogy a 111. jegyzetnél említett munkája végre megjelent. Ugyanebben az évben jelent meg Spira György: A negyvennyolcas nemzedék nyomában című tanulmánykötete is.

¹¹⁵ Spira György: Negyvennyolc mai szemmel. In: A negyvennyolcas forradalom kérdései. Szerkesztette Spira György és Szűcs Jenő. Akadémiai Kiadó, 1976. 17-47. Egyes állítások részletezésére részben a helyszűke miatt, részben azért nem kíván ez az áttekintés kitérni, mivel csak a jelenséget: az álláspont módosulását és az új értelmezés megjelenését kívánja regisztrálni. (A konferencián e sorok írója hosszabb külföldi tanulmányútja miatt nem vett részt.)

kusokra való hivatkozások, s megjelent helyettük a forrásokra vonatkozó korrekt tájékoztatás. (Külön ki kell emelnünk, hogy a szerző ehhez a munkához erőteljesen használta a Staatsarchiv anyagait, mindenképp az osztrák minisztertanács jegyzőkönyveit.) Batthyány immáron gyakran szerepel, de többnyire csak azért, hogy a szerző beszámolhasson Bécs iránti indokolatlan illúzióiról, István nádor iránti „határtalan bizalmáról”, mellőzött vagy késve meghozott intézkedéseiről. A kritikák egy része voluntarista elképzelésekből fakad (miért nem váltotta le azonnal a magasabb katonai parancsnokokat), másrészt nyoma sincs annak, hogy a szerző mérlegelni próbálná az adott – Batthyány és kormánya mozgásterét behatároló – körülményeket.¹¹⁶

Az említett munka kétségtelen hagyományos szemlélete ellenére (amely érvényesül Görgey ábrázolásában is) sok új szempontot hozó tudományos teljesítmény. A korabeli radikálisok nyomdokain járó, igencsak méltatlan kritika szakmai korrigálására szerencsére lehetőséget nyújtott Batthyány Lajos születésének közelgő 175. évfordulója. 1981 januárjában a Népfőnt lapjától, a *Magyar Nemzettől* indult a kezdeményezés, de időben sikerült tisztázni, hogy a lexikonokban szereplő adat ellenére ma már biztosan tudjuk, hogy Batthyány 1807-ben született.¹¹⁷ Így a megemlékezés egy évvel későbbre maradt, ami lehetővé tette a kellő felkészülést és a megfelelő tudományos konferencia megszervezését. 1982. február 10-11-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Hazafias Népfőnt Országos Honismereti Bizottsága ünnepi megemlékezést és tudományos ülészakot szerve-

¹¹⁶ Spira György: Polgári forradalom (1848-1849). In: Magyarország története 1848-1890. Szerkesztette Katus László. Akadémiai Kiadó, 1979. Nincs tere és nem kíván e sorok írója itt vitába bocsátkozni a sokszor feltételezésen alapuló – nem igazolható – állításokkal. Két dolgot azonban meg kell említenie. Az egyik a honvédség toborzásának már korábban is emlegetett kezdeményezése. 1959-ben ez még a baloldal erőyes fellépése eredményeként szerepelt. 1979-ben – amikor már bizonyított volt, hogy a kormány még április végén megkezdte az előkészületeket – az volt a reakció, hogy az a minisztertanács határozat csak Bécs „megpuhítását” célozta (erre semmi bizonyíték nincsen), s maga a kormány vonatkozott a határozat végrehajtásától. Eltekintve most attól, hogy a május 1-jén Bécsbe utazott – Batthyányt helyettesítő – Deák Ferenc május 2-án intézkedett, hogy egy önkéntes zászlóalj felállításának részletes tervét dolgozzák ki (ez is ismert volt), a tájékozott kutató nem érti, hogy Spira György – aki Széchenyiről a maga idején számos, hézagpótló monográfiát publikált a gróf 1848-as szerepéről – milyen megfontolásból mellőzte azt a Közmunka- és Közlekedési Minisztérium elnöki anyagában található levélfogalmazványt, amely szerint Széchenyi május 15-én továbbította a tervezetet a Bécsből hazatért Batthyáynak. (Ismeretes, hogy a toborzás elrendeléséről az előállított rendkívüli helyzetben még azon éjjel döntöttek.) A másik ügy: Batthyány állítólagos cikke a Kossuth Hírlapja augusztus 3-i számában. A helyzet és Batthyány személyiségének teljes félreismerése vezethetett ahhoz, hogy a B-y L. monogram alapján a szerző – mert jól belcilllett érvelésébe, hogy Batthyány már látta a veszélyt – minden aggály nélkül építette be elemzésébe ezt a feltételezést.

¹¹⁷ Batthyány születésének időpontját sokáig bizonytalanság övezte. A kivégzéséről szóló tudósítás negyven évszék mondotta, s ez az 1809-es év használatához vezetett hosszú időn át. Említettük az 50. jegyzetnél, hogy a névtelen szerző 1807-et jelölte meg születési időpontnak. (Az Eduard Glatz által kiadott füzetekben egyébként ugyancsak 1807 szerepl.) Az 1809-es évet tünteti fel a jól értesült Horvát Mihály is (Huszonöt év Magyarország történetéből, 1864.), illetve 1870-ben és 1873-ban Vahot Imre. A Pallas lexikonban 1893-ban már 1806 szerepel a születés éveként, s ezt megismétli a Révai lexikon is 1911-ben. Tudatos keresés eredményeként megszületett az eredmény: Batthyány Lajost 1807. február 11-én keresztelték a pozsonyi Szent Márton templomban. Lásd Takács Ferenc: Mikor született Batthyány? Új Tükör, 1978. nov. 12. (11. sz.) 19. Ez a közlemény azonban nem keltett kellő figyelmet. Így került sor az 1981. évi kezdeményezésre, amely 1806-ot tekintette a születés dátumának. A tervezett megemlékezés irányított voltát bizonyítja, hogy annak elmaradásának igazolására a Népszabadság 1981. február 8-i számában kis írás jelent meg „Mikor született Batthyány Lajos?” címmel, amely Takács Ferenc cikkének kivonatát ismerteti. Úgy látszik, sem erre, sem a következő évben rendezett tudományos ülészakra nem figyeltek fel, mert 1998-ban az Állami Pénzverde 1848 politikusairól készített érméjén Batthyány születésének a régi, 1806-os évét tüntetik fel, jöllehet a Magyar Nagylexikon 1994-ben megjelent 3. kötetében már a helyes dátum szerepel.

zett a 175. évforduló alkalmából. Az elhangzott hat előadás a Batthyány-család történetével, Batthyány reformkori szerepével, a miniszterelnöknek 1848 márciusában az ország önkormányzatát alakító politikájával, Batthyány és a jobbágyfelszabadítás, illetve a honvédelem 1848. évi kérdéscível, valamint Batthyáynak az európai forradalmakhoz való viszonyával foglalkozott.¹¹⁸ A program része volt az örökmécses és a Batthyány-mauzóleum megkoszorúzása. Ez utóbbi alkalommal az Elnöki Tanács is képviseltette magát, ami – ha erre egyáltalán szükség volt – az első magyar miniszterelnök politikai rehabilitálását jelentette. A sajtó is kellő súllyal és méltánnyal foglalkozott az évfordulóval és a rendezvényt is.¹¹⁹

Az 1982. évi konferenciával a szakma kijelölte Batthyány Lajos történelmi helyét. Új credmények születése¹²⁰ és régen folyó anyaggyűjtés monografikus megjelenése¹²¹ jellemezte a következő éveket. Ezzel párhuzamosan politikai törekvések a hatóságok figyelmét a Batthyány-örökmécsesre irányították, mivel a demokratikus ellenzék március 15-i megemlékezési során 1993-1998 között több ízben itt is tüntetett. Az emlékezés természetesen nem Batthyáynak, hanem az önkény által kivégzett másik miniszterelnöknek: Nagy Imrének szólt.¹²² A „fordulat éve” után a demonstrációk értelemszerűen elmaradtak, de a Batthyány-irodalom – a jóval 1989 előtt kezdett munkálatok jóvoltából – tovább szaporodott. 1990-ben megjelent fordításban Szemerénc Batthyányról (valamint Kossuthról és Görgeyről) szóló politikai „jellemrajza”,¹²³ 1991-ben pedig ugyancsak fordításban Batthyány pöriratainak gyűjteménye.¹²⁴ 1996-ban látott napvilágot Batthyány Lajos komoly anyaggyűjtésen alapuló, hézagpótló reformkori életrajza,¹²⁵ s ehhez rövidesen csatlakozott Batthyány reformkori beszédeinek és leveleinek gyűjteménye.¹²⁶ Ez már a forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára megjelent kötet, miként a Nemzeti Múzeum kiadványa is, amelyet első sorban Batthyány Lajos emléktárgyainak és ikonográfiájának ismertetése tesz hasznossá.¹²⁷ Az évfordulós kiadványok sorában meg kell említenünk a népszerű ismertető kötetet,¹²⁸ a Batthyány-kormány emlékalbumát,¹²⁹ valamint a Batthyány Lajos tevékenységét és a kormány egészének munkáját érintő reprezentatív forráskiadványt.¹³⁰

¹¹⁸ Az előadások tudományos apparátussal ellátott, kiegészített szövegét közölte a Századok 1982. 6. száma.

¹¹⁹ A sajtó reagálására lásd Spira György: Batthyány Lajosról. Születésének 175 éves fordulóján. Népszabadság, 1982. február 13. Urbán Aladár: Az első magyar miniszterelnök. Batthyány születésének 175. évfordulójára. Magyar Nemzet, 1982. február 11. Vikol Katalin: Batthyány Lajos portréja egy tudományos ülészak tükrében. Magyar Nemzet, 1982. február 17.; Kosáry Domokos: A Batthyány-évforduló. Emlékezések, tanulságok. Magyar Nemzet, 1982. február 20. – Az évfordulós ünnepi megemlékezések terméke Spira György: Batthyány Lajos című gondosan jegyzetelt tanulmánya is, lásd Spira György: Négy magyar sors. Magvető Kiadó, 1983. 33-98.

¹²⁰ Batthyány ifjúságának, katonai szolgálatának és anyjával való pereskedésének új levéltári dokumentumokon alapuló feldolgozása: Ács Tibor: Batthyány Lajos katonai szolgálatának története. Hadtörténelmi Közlemények, 1984. 4.

¹²¹ Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Magvető Kiadó, 1986.

¹²² A demokratikus ellenzék említett akcióira lásd Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988). T-Twins Kiadó, 1995. 332., 364., 445-446; továbbá Gyarmati 188., 192.

¹²³ Lásd Szemerénc a 13. jegyzetnél idézett munkáját.

¹²⁴ Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre. S. a. r. Urbán Aladár. Európa Kiadó, Batthyány Társaság, 1991.

¹²⁵ Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban. Zala Megyei Levéltár, 1996.

¹²⁶ Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai. S. a. r. Molnár András. Zala Megyei Levéltár, 1998.

¹²⁷ Lásd a 33. jegyzetnél említett Batthyány emlékezete c. kötetet.

¹²⁸ Batthyány Lajos. Az iratokat válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Erdődy Gábor. Magyar Szabadalmi. Új Mandátum Kiadó, 1998.

¹²⁹ A Batthyány-kormány emlékalbuma. Kossuth Kiadó, 1999.

¹³⁰ Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. S. a. r. Urbán Aladár. Argumentum Kiadó, 1999. I-II.

A szakma tehát megtette kötelességét: ha késéssel is, de kijelölte Batthyány Lajos helyét a magyar Panteonban. Idő kérdése, hogy mikor ívódik be a kitisztult kép a köztudatba.¹³¹ Azt azonban már most reméljük, hogy a mártír nem fedi el többé az államférfit. Abban is bízunk, hogy Batthyány emlékét múló „pártpreferenciák” többé már nem fogják megzavarni...

*

Miért nincs Batthyánynak kultusza? – tették fel a kérdést gyakran, különösen a 150. évforduló alkalmából. A válasz a fentiek alapján egyszerűnek tűnik: az első felelős magyar miniszterelnök személyét és emlékét halála pillanatától politikai megfontolások igyekeztek elfeledtetni, háttérbe szorítani, vagy a napi politika céljainak szolgálatában méltatlanul elmarasztalni. Ez a válasz igaz, de nem a teljes igazság. Batthyány emlékének széleskörű – bár nem feltétlenül a teljes társadalmat átható – ápolásának akadálya volt személyisége is. A gróf liberális arisztokrata volt, de arisztokrata, nehezen megközelíthető. Megvetette a népszerűséget, nem kívánt „népember” lenni. A kortársak szerint Batthyány tiszteletet parancsoló egyéniség volt, vezető szerepét nem vitatták, de nem vette körül lelkes hívek tábora. Az utókor számára is megközelíthetetlen maradt emberként és politikusként egyaránt, mivel naplót nem vezetett, s igen kevés számú levél maradt utána. Politikai célkitűzése: alkotmányos önkormányzat a Habsburg Birodalmon belül, esetleg perszónálunió, a kiegyezés híveinek sok, a függetlenséget igénylőknek kevés volt – 1918 után pedig ez az elképzelés elvesztette aktualitását. Az utókor, a maga politikai céljainak érdekében, a Batthyány-kormány három kiemelkedő alakjában: Dcák, Széchenyi és Kossuth személyében találta meg eszményképét és önigazolását.

A jelen ismertető áttekintés azt is mutatja, hogy Batthyány személye – s nem csak mártíruma – valójában nem felejtődött el, de nem került egyetlen történelmi időszak érdeklődésének politikai fókuszába sem. Nyilvánvalóan ez magyarázza, hogy első alkotmányos miniszterelnökünknek nincsen szobra a fővárosban. E sorok írója azonban ezt nem hiányolja. Az a véleménye, hogy Batthyány Lajos emlékét jobban őrzi az örökmécses világa, mint egy szobor. A mécses olyan államférfira emlékeztet, aki ott bábáskodott modern alkotmányunk születésénél, de annak alakulására, fejlődésére nem lehetett hatással. Védelmében azonban életét áldozta. A mécses lángja nem egyszerűen a vértanúságra, hanem arra a kimagasló személyiségre emlékeztet szimbolikusan, aki a „népek tavaszának” magyar reménységét igyekezett – szerencsésebb emlékeztető minisztertársaival együtt – megvalósítani.

URBÁN, ALADÁR

Remembering Count Lajos Batthyány

Those who fell victim of the revenge of the Austrian government and the circles at court after the revolution and war of independence of 1848-49 included, besides the generals executed at Arad, Prime Minister Count Lajos Batthyány as well. The Count was an adherent of constitutional monarchy, never wanted separation from Austria, and was not even in Debrecen when the House of Hapsburg was dethroned in that town in April, 1849. He had been arrested earlier, in January 1849, when returning to the capital from a peace mission as a member of a delegation to the Austrian Commander-in-Chief Windisch-Grätz.

¹³¹ Dáka közelsége miatt Batthyánynak és özvegyének emlékét ápoló Pápan a mezőgazdasági szakközépiskola 1989. október 1-jétől Batthyány Lajos nevét vette fel. Az iskola kertjében 1993 májusában felavatták Batthyány mellszobrát. (Fotóját lásd Vasi Szemle, 1994. 571.)

Court martial proceedings were immediately initiated against Batthyány, but it was through great difficulties, with false witnesses and through an arbitrary interpretation of his conduct that the charge of high treason could be construed that led to his execution on October 6, 1849. The unprecedented judicial murder caused great outrage in Western Europe, and the pressure of public opinion was so powerful in England that the Austrian government was compelled to send an extraordinary commissioner to explain what had happened.

While the press abroad published freely on the activities, the trial, and the death of Count Batthyány, in his own country it was forbidden to commemorate him. The first reliable monument to the first constitutional Prime Minister of Hungary was raised by historian Mihály Horváth (Minister of Education in the 1849 government) in his great work published in Hungarian in Geneva in 1865. Batthyány was publicly and solemnly commemorated in Hungary in the summer of 1870, when the capital and the family, with a hundred thousand people attending, reburied his remains so far hidden in the crypt of the Franciscans' church in Pest. At the end of the century, when the Neugebaude, the notorious military building, in which Batthyány had been imprisoned and under whose walls he had been executed by a firing squad, was demolished, the capital wanted to erect a monument at the site of the execution. The monument was finally built in 1926, and stands there to this day in the form of an ornate lamp containing an eternal flame.

However, the Premier of the first responsible government of Hungary has no statue in the capital. Of his contemporaries, Count István Szécheny's cult was built up between the two world wars, Lajos Kossuth's after 1945, the latter projecting back the personal cult of the one-party system upon the head of state of Hungary in 1849. It is only in the last few decades that a realistic historical assessment of Batthyány has been possible, and researches have shown that the Count was not an opportunist, or a collaborator of Vienna, but the initiator of the Hungarian army organized from the militia and volunteers. The units of this army would then serve as models for creating the national mass army of the war of independence. The essay concludes with a survey of the latest results of this latter approach.